

Kentsel Korumaya Sivil Toplum Katılımı: Viyana ve Moskova Üzerine Bir İnceleme¹

Civil Participation in Urban Conservation: A Study on Vienna and Moscow

Enver GÖÇEN

Dr., Marmara Üniversitesi, SBE,
Yerel Yönetimler ve Kent Politikaları A.B.D.,
envergocen56@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1364-4257>

Makale Başvuru Tarihi: 08.11.2024

Makale Kabul Tarihi: 27.03.2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Burak Hamza ERYİĞİT

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, SBF,
Yerel Yönetimler Bölümü, Yerel Yönetimler A.B.D.,
burak.eryigit@marmara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-4113-6812>

ÖZET

Kentlerin geçmişten günümüze oluşumu, gelişimi ve şekillenmesinde çok farklı tanımlama ve tasnifler ön plana çıkmıştır. Zamanın lafız ve ruhuna göre tarım, sanayi ve bilgi toplumunun ortaya koyduğu perspektif, kent düzleminde anlam bulmuştur. Kentlerin tarihsel açıdan gösterdiği gelişim, ait oldukları coğrafyanın siyasi, iktisadi, yönetsel, teknolojik ve sosyo-kültürel yapısına göre şekillenmiştir. Bu çalışmada Viyana ve Moskova kentlerinde yürütülen kentsel koruma politikalarına sivil toplumun katılımının incelenmesi amaçlanmıştır. Kentsel koruma çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreçte korunan varlıkların esas kullanıcılarının katılımı hem kamu politikalarının demokratik niteliği açısından hem de sivil toplumun inisiyatifinin ve iradesinin yansımaları bakımından önemlidir. Çalışmada Viyana ve Moskova kentlerinin sosyo-politik yapıları, mevcut yönetim sistemleri ve kentsel koruma süreçlerindeki sivil katılım pratikleri incelenmiştir. Ayrıca sivil toplumun katılım dinamiklerinin niteliği; tarihsel, toplumsal ve siyasal birtakım değişkenler ışığında açıklanmıştır. Viyana'daki sivil toplum katılımı Moskova ile karşılaştırıldığında, kentlerin özgün sosyo-politik ve tarihsel durumları ile ilişkili bir katılım biçimi göze çarpmaktadır. Çalışmada iki kentin farklı sivil toplum katılım uygulamaları, söz konusu kentlerin ve içinde bulundukları yerel ve merkezi yönetim sistemlerinin demokratik işleyişi ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Viyana ve Moskova'daki uygulamalar Türkiye'deki sivil katılım uygulamaları ile karşılaştırıldığında, benzer ve farklı boyutları olduğu görülmüştür. Bu modellerle ilgili çıkarılacak muhtemel dersler ve öneriler sonuç bölümünde sunulmuştur.

ABSTRACT

Many different definitions and classifications have come to the fore in the formation, development and shaping of cities from past to present. According to the discourse and spirit of the time, the perspective put forward by agriculture, industry and information which society has found meaning on the urban level. The historical development of cities has been shaped according to the political, economic, administrative, technological and socio-cultural structure of the geography which they belong to. This study aims to examine the participation of civil society in urban conservation policies carried out in the cities of Vienna and Moscow. Urban conservation is a multidimensional process. The participation of the main users of protected assets in this process is important both for the democratic nature of public policies and for reflecting the initiative and will of civil society. In the study, the socio-political structures of the cities of Vienna and Moscow, current management systems and civil participation practices in urban conservation processes were examined. In addition, the nature of civil society participation dynamics is explained in the light of some historical, social and political variables. When civil society participation in Vienna is compared to Moscow, a form of participation related to the specific socio-political and historical situations of the cities stands out. In the study, different civil society participation practices of the two cities are evaluated in relation to the democratic functioning of the cities in question and the local and central government systems in which they are located. In this context, when the practices in Vienna and Moscow were compared with the civil participation practices in Turkey, it was seen that they had similar and different dimensions. Possible lessons and suggestions to be learned about these models are presented in the conclusion section.

Anahtar Kelimeler:

Kent,
Kentsel Koruma
Sivil Toplum,
Katılım.

Keywords:

City,
Urban Conservation,
Civil Society,
Participation,

1 Bu makale, yazarların 26-27 Ekim 2024 tarihli 7. Diyarbakır Uluslararası Dicle Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresi'nde sunmuş oldukları bildirinin geliştirilmiş ve güncellenmiş tam metnidir.

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): GÖÇEN, Enver ve ERYİĞİT, Burak Hamza (2025), “*Kentsel Korumaya Sivil Toplum Katılımı: Viyana ve Moskova Üzerine Bir İnceleme*”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, S.8(1), ss.1-19, Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.1581998>

1. GİRİŞ

Yeryüzünde yerleşik hayat ile başlayan yerleşim yerleri, artan nüfus ve kolektif insan faaliyetleri ile birlikte belli noktalara kümelenmiş ve zaman içinde kent dediğimiz olgu ortaya çıkmıştır. Bu kentler sürekli toplumsal değişimle birlikte hem değişime uğramışlar ve hem de özel bir olgu olarak toplumsal değişimde bir etken olmuşlardır. Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, sanayi kenti diye anılan yeni bir kentsel form meydana getirmiş ve bu form toplumsal yaşam ile kitlesel üretim ve tüketimin ortak mekânları haline gelmiştir. Kırsal alanlardan kentlere yoğun göçler yaşanmış, kentsel alanlar kitlesel üretimin ve tüketimin mekânı haline gelmiştir. Sanayi toplumu ile birlikte yaşanan değişim kentsel alanlarda tarihi, doğal, kültürel, toplumsal ve bilimsel öneme haiz varlıkların korunması sorununu gündeme getirmiştir.

20. yüzyıl son çeyreğinde kentsel ve çevresel sorunlara ilişkin âdem-i merkeziyetçi politikalar güçlenmiştir. Yerel politikalarda tüm yerel dinamiklerin gerek planlama süreçlerine gerekse de uygulama süreçlerine dâhil edilmesi, yürütülen politikaların geçerliliğinin yanında meşruluğu ve işlevselliği açısından kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu yüzden yerel yönetimlerde özellikle kentsel koruma politikalarının bütüncül ve sürdürülebilir olması, tüm zamanlarda geçerliliğini devam ettirmesi, aynı zamanda toplumun bu süreçlerden elde edilen çıktıları içselleştirmesi ve toplumsallaştırması için tüm yerel dinamikleri politika yapım süreçlerinden uygulama ve sonuçlandırma aşamalarına kadar dâhil etmesi önemsenmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (UCOMOS) gibi uluslararası kuruluşlar, kuruluş amaçlarında ve çeşitli dönemlerde yaptıkları toplantılarda, karar alma süreçlerine sivil toplumun dâhil edilmesinin önemine vurgu yapmışlardır. Küresel çapta birçok ülkenin imza attığı uluslararası sözleşmelerde ve bildirilerde hem yerel hem de merkezi düzeyde yürütülen politikalara sivil toplumun dâhil olmasının demokratik ve meşru bir ilerlemenin yanında sürdürülebilir kentleşmenin kaçınılmaz gereği olduğuna işaret edilmiştir. Her ne kadar dünyadaki pek çok ülke bu uluslararası sözleşmelere imza atmış olsa da sözleşmelerin içeriğine uygun pratik uygulamalar, ülkelerin siyasal sistemleri, sosyo-politik yapıları ve tarihsel süreçte geliştirdikleri demokratik kültürü özümsemeleri ile ilgili olduğu görülmektedir.

Kentsel koruma politikalarının genel çerçevesinin belirlenmesi merkezi hükümetlerin yetkileri dâhilindedir. Ancak kentsel olanın yerel özelliği dikkate alındığında yerel dinamiklerin planlama, uygulama ve dönüt alma süreçlerinde var olması ve etkin olması demokratik ve bütüncül bir kent politikası için gereklidir. Bu bağlamda yerel yönetimlerin özerkliği, yerel dinamikler ile etkileşimi ve paydaşlarla birlikte yürüttüğü yönetişimin sürdürülebilir bir kent politikası için önemi her geçen gün daha çok artmaktadır. Bilindiği üzere kâr amaçsız sivil toplum kuruluşları toplumun genel refahına ve gelişimine katkıda bulunarak modern toplumda dinamik bir aktör işlevini görmektedir. STK’lar, kamu organları ile iş birliği geliştirerek bir taraftan toplumsal ihtiyaçlara cevap olmaya çalışırken öte yandan ekonomik kültürel ve siyasal gelişimin bir dinamiği olma işlevini görürler.

Kentsel korumaya sivil katılımı farklı ülke örnekleri ışığında nasıl süreçler deneyim edildiğine yönelik yürütülen bu çalışmada, Avusturya’nın başkenti Viyana kenti ile Rusya’nın Moskova kentinde yürütülen kentsel koruma politikalarında sivil katılım dinamikleri karşılaştırmalı incelenmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın konusu Viyana ve Moskova’daki kentsel koruma politikalarına sivil toplum katılım uygulamalarıdır. Viyana ve Moskova kentlerinde yürütülen koruma politikalarına sivil toplum kuruluşları ve diğer kentsel paydaşların süreçlere müdahil olma derecelerinin ve yöntemlerinin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi araştırmanın kapsamını teşkil etmektedir. Araştırmada literatür tarama ve betimleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada deneysel ve gözlemsel veri toplama araçlarından yoksun olmak araştırmanın sınırlılıklarıdır.

Çalışmada Viyana ve Moskova kentlerinin sosyo-politik yapıları ve tarihsel toplumsal değişim süreçleri ile sivil katılım dinamiklerinin ilişkileri tartışılmakta ve her iki kentin özgün katılım araçları açıklanmaktadır. Bu çalışmanın önemi sivil toplumun kamu politikalarına katılımının, iki kent örneğinin deneyimlediği farklı modellerle Türkiye’deki kentlerin kentsel korumaya katılım süreçlerine yönelik tartışmalara katkı sağlayabilmesidir. Viyana kentinin kayda değer boyutta tarihi ve kültürel varlıklara sahip olmasından, Doğu ve Batı Avrupa’nın özelliklerini taşıyan bir kent olmasından ve aynı zamanda koruma politikaları ile ilgili literatürde “*Viyana Modeli*” olarak geçen bir kent olmasından dolayı örneklem olarak tercih edildi. Moskova ise Asyatik üretim ve tüketimin olduğu kentsel özellikler taşıyan tarihi ve doğal varlıkları açısından önemli bir kent

olduğu için seçilmiştir. Bu iki kentin Doğu ile Batı arasındaki köprü görevi ile ortak bir siyasi geçmişe sahip olmalarına rağmen demokrasi ve sivil toplumun gelişimi açısından kendilerine özgü farklı dinamiklere sahip olmaları, bu kentleri çalışma konusu yapmaya değer kılmaktadır. Bu modeller ayrıca kentlerin ve dolayısıyla söz konusu devletlerin sosyo-politik yapıları ile ilişkili olarak katılım araçlarının demokratik olma düzeylerine yönelik bulgular sunmaktadır.

2. KENT VE KENTSEL KORUMA KAVRAMLARI

Kent kavramının çağdaş düzeyde anlamını ve kavramsal boyutunu ortaya koyarken modernleşme, sanayileşme, göç, kırsal ve kentsel değişim süreçleri gibi değişkenlerin göz önüne alınması gerekmektedir. Thorns'a (2004:3) göre kentsel analizin özüne ya da şehrin ne olduğuna ilişkin araştırma, şehrin çok boyutlu karakterinden ve neleri meydana getirmiş olduğuna ilişkin tespitlerin sınırlarının muğlak olmasından dolayı biraz güçleşmektedir. Ama kent ile ilgili aklımıza gelen ilk şey yollar ve gerekli diğer altyapıların olduğu, belli bir insan yoğunluğunun olduğu yerleşme alanları olmalarıdır. Yine en genel anlamıyla kentsel bir alanda nüfus çokluğunun yanında ekonomik faaliyetler, kültürel ve sosyal çeşitlilik ve belli bir siyasi yapının olması beklenir. Kent kavramını tek bir yaklaşımla tanımlamak mümkün görünmemektedir. Kenti hem bir yerleşim yeri hem de toplumsal bir olgu olarak değerlendirdiğimizde, kent toplumu ve fiziksel yapıyı çevrenin birbiri ile ilişkili ve birbiri ile dikotomik bir bağlama sahip değişkenleri içerdiği görülmektedir.

Kent bilim sözlüğünde (Keleş 1998:67) kent sözcüğü, “*sürekli toplumsal gelişme süreci içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere nazaran nüfus olarak daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi*” olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan kenti fiziksel yapı açısından değerlendiren Oxford sözlüğü “city” kelimesi için daha büyük ve geniş kasaba tanımını yapmıştır (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>). Ancak kenti nicelik açısından büyüklük ile tanımlamak da yetersiz bir yaklaşım olacaktır. Nitekim Weber (2022) kenti nicel büyüklük olarak değerlendirmenin yetersiz olacağını, kişisellikten uzaklığın boyutunu belirleyen çeşitli kültürel faktörlerin kent tanımlamasında önemli olduğunu belirtmektedir.

Weber (2022), nicel olarak büyüklükten ziyade yerel sakinlerin kendi ihtiyaçlarını karşıladığı ve yakın hinterlandın ürünlerinin önemli bir bölümünün pazarlarda satıldığı yerin kent kavramına daha yakın olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda Weber, kenti piyasada üretilen veya başka biçimlerde elde edilen ürünlerin pazarlandığı bir “pazar yerleşim” yeri olarak tanımlamaktadır. Kenti insan faktörünün faaliyet alanı olarak gördüğümüzde kültürel boyut önem taşımaktadır. Bunun yanında toplumsal yaşama ve insanın gündelik pratiklerine odaklanan Mumford (2019:49), kenti bir toplumun kültürel gücünün en yoğun olduğu nokta olarak görmektedir. Ona göre kent, yaşamın tüm kültürel yönlerinin aktığı ve toplumun hem sosyal etkinliğinin hem de öneminin odak noktası haline gelen ve aynı zamanda sosyal ilişkilerin entegrasyonunun bir sembolü, biçimi olan, insan deneyimlerinin sistemleştiği, işaretlerle ve organik bağlarla şekillendiği bir arenadır.

Kentsel koruma kavramı ise en genel anlamı ile kentsel alandaki doğal ve kültürel varlıkların kentsel gelişme ve değişim sürecinde korunmasına göndermede bulunan bir kavramdır. Kentlerin tarihi kültürel, doğal ve mimari değerlerini koruma, sürdürülebilir bir kent oluşturma ve aynı zamanda toplumsal kimlik ve bağları güçlendirme amacıyla yapılan düzenleme, faaliyet ve politikalar sürecine denilebilir.

Koruma; bir şeyi dış etkilerden, tehlike barındıran zor bir durumdan uzak tutmak, bir şeyin eskimesine ya da yıpranmasına karşı önlem almak ya da özen göstermek, süreç içinde yapıda meydana gelen değişikliğe olumlu müdahale etmek, kaynaklardan en iyi biçimde faydalanma olarak tanımlanabilir. Tarihi ve doğal alanların, miras değeri olan varlıkların korunması, yer ve alan kullanımı, sürdürülebilir yapılaşma, bioçeşitlilik, ulaşım planlaması, atık yönetimi, yerel toplumla iş birliği, var olan yapıların sürdürülebilirliği ve ilgili kent boyutunda yürütülen politikalar kentsel koruma politikalarını oluşturur.

Koruma kavramının Oxford online sözlüğündeki karşılığı; “*doğal çevreyi korumak, tarihi ve sanatsal değeri olan somut varlıkların ve binaların yasal olarak muhafazası, bir şeyin bozulmasına, eskimesine ya da yok olması durumuna karşı önlem*” (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>) şeklinde tanımlarla ifade edilmektedir. Kent bilim sözlüğünde koruma kavramı kentsel alanlarda bulunan çağdaş bilimsel ve yapı tasarlayıcılık değeri yüksek olan yapılar ile anıtların ve doğal varlıkların bugün olduğu gibi gelecekte de yararlanılması için alınan her türlü tedbir ile güvenceye alma eylemi olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998:81).

Kurak Açıcı (2021:26) ise koruma kavramının tarihi dokuyu geçmişten bugüne ve geleceği taşımak amacıyla kültür varlıklarının korunmasına yönelik her türlü etkinliği kapsamakta olduğuna işaret etmektedir. Ahunbay

(2014:2), kentsel alanların korunması, onarımı, iyileştirilmesi ve konservasyonu ile birlikte yönetilmesi ve çağdaş yaşama uyarlanması için gerekli olan işlemleri kapsayan bir süreç olarak tanımlamaktadır.

Küresel ısınma, iklim değişiklikleri ve küresel ekonomi politikalarıyla alakalı tartışmaların olduğu bir süreçte, tarihi çevrelerde sürdürülebilir bir gelişme süreci olarak koruma olgusu birçok alanda tartışma konusu olmuştur. Her ne kadar çevresel ve fiziksel olarak korumaya bir ilgi uyanmışsa da bazı uzmanlar tarafından koruma tartışmasına farklı ve kapsamlı eleştiriler getirilmiştir. Çevreciler, ekonomistler, mimarlar, kent bilimciler ve hatta kent yöneticileri dünya çapında kentsel korumaya ilişkin farklı yaklaşımlar geliştirmektedirler. Ancak koruma ile ilgili geniş çevrelerce mutabakata varılan yaklaşım ise kentsel alanlarda korunacak varlıkların korunması sürecinde ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliklerin göz önüne alınarak planlanması ve uygulanması noktasıdır (Elseragy, 2013:33-34).

3. KENTSEL KORUMAYA SİVİL TOPLUM KATILIMI

Kentler ekonomik, sosyal ve mekânsal birçok değişkenin bileşimi ve etkileşimi ile gelişim gösterirler. Kentlerin her biri özgün bir tarihe, sosyo ekonomik ve kültürel yapıya ve bunların doğal sonucu olarak özgün bir toplumsal yapıya sahiptirler. Merkezi siyasal sistem ve bu özgün değişkenlerin yanında kente, insana ve doğaya bakış açısına göre farklı yaklaşımların farklı kentsel politikaların üretilmesine neden olabilmektedir.

Son yıllarda sivil toplum katılımı olmadan yönetimlerin ne sürdürülebilir bir kent planlaması ne de kapsayıcı politikalar yapmalarının olanaklı olmadığına yönelik uluslararası bir kabul göze çarpmaktadır. Bilgilendirme amaçlı formel katılım biçiminden ziyade, sivil toplum katılımı karar alma süreçlerinde, politika yapım ve uygulama süreçlerinde esas olmalıdır. Sivil katılımcı bir çerçevede ortak kararlarla üretilen politikalar kentsel koruma uygulamalarının meşru olma kapasitesine katkı sunabilmektedir.

Hickey ve Mohan'a (2004) göre temsil düzeyindeki normatif katılımlar artık demokratik katılım açısından geçerli kabul edilmemektedirler. Bunun yerine katılım dinamikleri hükümet dışı sivil kuruluşlar aracılığı ile uygulanmakta ve birtakım yardım kuruluşları ve hükümetlerin yanı sıra devletler de demokratikleşme ve yerelleşme açısından bu bağlamda bir değişim geçirmektedirler. Katılım süreçleri birçok ülkede artık yasallaşmasının yanında politika süreçlerine ve planlamalarına yurttaşları dâhil etmeyi önceleyen adımlar atılmaktadır. Yönetişim bağlamında katılım çoklu toplumsal bileşenlerin dâhil edilerek karar alma esasına dayanmaktadır.

Sivil toplumun kentsel korumaya yaklaşımını daha çok karar süreçlerine sivil katılım ve katılımcı demokrasi anlayışı ile açıklamak mümkündür. Kentsel koruma olgusu, değinildiği üzere tüm toplumu ortak evrensel değerler bağlamında ilgilendirmekte olduğu için sivil toplumun bu süreçlere müdahil olmaması kentsel koruma politikasının bütüncül olmaması, sürdürülebilir olmaması ve hatta meşru olmaması ile ilgili tartışmalara yol açabilmektedir. Bu açıdan sivil toplumun STK'lar aracılığı ile uluslararası literatürde "*Non-Governmental Organizations (NGO)*" diye anılan hükümet dışı kuruluşlar olarak bilinen sivil toplum kuruluşlarının kentsel koruma süreçlerine katılımı önemli görülmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de yerel halkın kendisini ilgilendiren politikalara katılım hakkı olduğu bilinmektedir (<https://helision.com/>).

Sivil toplumun katılımını önceleyen sivil yaklaşım, tabandan gelen etkiye dayanan, katılımcılığın esas olduğu, sosyal adaleti önceleyen, yerel deneyim ve uygulamaları önemseyen yaklaşımdır. Sivil toplum katılımı, kentsel koruma sürecinde STK'ların, yerel halkın ve ilgili projenin doğrudan kullanıcılarının katılımını esas alır. Koruma uygulamalarının tespit, karar ve uygulama süreçlerinde var olmalarını öngörür. Sivil toplum katılımı aynı zamanda etkili ve sürdürülebilir kentsel koruma politikaları için toplumun görüş ve önerilerinin yanında teknik desteklerini almakla mümkün olabilmektedir.

Kentsel koruma politikalarına halkın katılımı yönetim mekanizmalarının katılımı kadar önem taşımaktadır. Kentli olma ve kent ile bir aidiyet ilişkisi geliştirmenin temel mekanizması halkın koruma politikalarına katılması ve yorum ve önerilerinin alınması ile mümkündür. Yerel ve merkezi organizasyonlar tarafından geliştirilen koruma politikalarının sürdürülebilirliği açısından da yerel halkın katılımı sağlanmalı, merkezi ve yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşlarına gerekli kolaylıklar sağlayarak katılımlarını teşvik edilmelidir (Özen vd., 2021:23-24). Kentsel alanlarda yürütülen koruma faaliyetlerine kentlilerin katılımı ve karar süreçlerine dâhil edilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda koruma süreçlerine vatandaş katılımı ile ilgili Washington Tüzüğü dikkat çekicidir. Tüzüğün 3. maddesinde bu konuda şu ifade ile sivil katılımın önemine işaret edilmektedir;

“Koruma programının başarısı kentlilerin ve tüm ilgili yerel grupların katılımı ve görev almalarıyla mümkün olabilir ve desteklenmelidir. Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması öncelikle orada yaşayanları ilgilendirir.”

Demokrasi ile yerelleşme arasında direkt bir ilişki vardır. Kenttaşlara daha fazla söz ve tercih hakkı tanıma en iyi şekliyle yerel yönetimler aracılığı ile gerçekleştirilebilir. Halka en yakın yönetim birimleri olarak halkın yönetim ve politika yapım süreçlerine katılımı sağlanması açısından yerel yönetimler en önemli kurumlardır. Tocqueville’in aktif bir sivil toplumun Amerika’daki demokrasi ile ilişkisine yaptığı vurgudan günümüze kadar yapılan birçok araştırma göstermiştir ki yönetimin demokratik niteliği ile etkin bir sivil toplum katılımı arasında doğrudan bir ilişki vardır (Tumay ve Okatan, 2015:11).

Sivil toplumun kamusal politikalardaki rolüne ilişkin en belirgin etki temsil meşruiyetinin yanında farklı perspektiflerin sentezi ve geniş toplumsal kesimlerin taleplerini yansıtmaları boyutudur. Rasmussen ve Reher (2019:5-7) sivil toplum örgütlerinin kamu politikalarına katılımının çok yönlü olumlu etkilerinin olduğuna işaret etmektedirler. Bir taraftan politika yapım ve karar alma süreçlerine katılarak geniş toplumsal kesimlerin sesini merkezi ve yerel yönetimlere yansıtırken öte yandan alınan kararların gene tüm toplumsal kesimlere yayılması ve uygulanmasına yönelik farkında lığının oluşmasına katkısının olduğunu belirtmişlerdir. Farklı kamusal alanların ve resmî kurumların karar verme sürecine sivil toplumun yaklaşımı hem alınan kararların uygulanabilirliği hem de taban ile tavan arasındaki etkileşim ve iletişimin olumsal yönde ilerlemesi için gerekli ve işlevli olduğuna dikkat çekmektedirler. Sivil toplum kuruluşlarının hem sivil bir temsiliyeti hem de vatandaş sorumluluğunu geliştirmek açısından politika yapım sürecinde bir köprü işlevi gördüğünü ileri sürmektedirler.

4. VIYANA KENTİ VE SOSYOPOLİTİK YAPISI

Viyana’da kentsel korumayı önemli hale getiren faktör kentin tarihi ve kültürel arka planının önemi ile ilişkili olabilir. Avusturya’nın başkenti ve en büyük şehri olan Viyana, güçlü bir tarihsel arka planıyla, farklı tarihsel dönemleri sembolize eden mimari yapısıyla olduğu gibi önemli kültürel ve sanatsal ürünlerin ve şahsiyetlerin mekânı olarak da bilinmektedir. Yaklaşık 2 milyon nüfusu ile ülkenin ve Avrupa’nın da en kalabalık kentlerinden biridir. Kent aynı zamanda jeopolitik konumu ve tarihi özelliklerinin önemi ile bilinmektedir. Viyana, UNESCO Dünya Miras Listesi’ne girmiş “Innerstadt (iç şehir)” gibi tarihi alanlara, imparatorluk döneminde yazlık olarak kullanılan ve önemli bir turistik ziyaret merkezine dönüşen “Schönbrunn Sarayı”, dünyaca ünlü Gustav Klimt’in eserlerinin de içinde olduğu ünlü bir sanat galerisi olan “Belvedere Sarayı”, devasa bir ikonik dönme dolap ve çeşitli eğlence aygıtlarının olduğu “The Prater” halk parkı gibi kenti öne çıkaran tarihi, turistik ve kültürel varlıklara sahip olan bir şehirdir (<https://www.aboutvienna.org/>).

Harita1. Viyana Haritası

Kaynak: <https://www.mapsland.com/europe/austria/vienna/map-of-center-vienna-city>

1989-1990 yıllarında doğu blokunun yıkılışı ve demir perdenin düşüşüyle Viyana'nın jeopolitik konumu kayda değer bir biçimde değişmiştir. Kent, Avrupa'nın kentsel aksının daha merkezine konumlanmıştır. Sınırları ticarete kapalı ve ekonomik gelişim için engellerle dolu bir süreçten dünyaya ve çevresine açık ve Batı Avrupa'ya açılan bir kapı olarak önemli bir merkez haline gelmiştir. 1995 yılında Avusturya, Avrupa Birliği (AB)'ye girdikten sonra Viyana büyük bir cazibe merkezine dönüşmüştür. Ulus aşırı şirketler Doğu Avrupa pazarlarının merkezi olarak Viyana'yı seçmişlerdir. Viyana'daki yabancı yatırımcı sayısı 1996 ile 2001 yılları arasında önemli oranında artmıştır. Viyana 2000'li yılların başlarında Doğu ve Batı Avrupa arasında bir köprü iken artık Avrupa'yı siyasi ve ekonomik olarak birleştiren bir merkeze dönüşmüştür (Hatz, 2008:312).

2000'li yıllara kadar Avusturya, refah devleti politikaları ile yönetilmiştir. Avusturya AB'ye üyelik süreci ile birlikte neoliberal yapılanma sürecine girmiş ise de AB ülkeleri arasında refah devleti politikalarında ısrar eden birkaç devletten biri olmuştur. 2000 yılında sağ muhafazakârların iktidara gelmesi ile AB'nin Avusturya hükümetine karşı birtakım yaptırımların uygulanmasına yöneltmiştir. Ancak daha sonra sağ muhafazakâr hükümetin neoliberal uygulamalara uygun politikaları ve otoriter bir liberal düzeni başarıyla sürdürmesi, bazı Avrupa Birliği ülkeleri tarafından olumlu karşılanmış ve yaptırımların uygulanmamasını sağlamıştır (Kazepov ve Verwiebe, 2021:7).

Avusturya'da patrimonial bir egemenlik sistemi süregelmektedir. Bununla beraber Viyana'da yönetimin değişimi yumuşak bir süreç izlemiştir. I. Dünya Savaşı'ndan önce sosyal demokrasi anlayışı toplumda kabul görmekte ve demokratikleşmenin itici gücü olarak Hristiyan Toplum Hareketi iktidara karşı işçi hareketleri olmuştur. 1919'dan sonra Viyana, sosyalist sistem ile yönetilmiştir. “*Kızıl Viyana*” sosyalist sisteminde belediye başkanının yetkisini azaltmış ve yeni sistem sosyal hareketleri pekiştirmekten ziyade temel ihtiyaçların giderilmesine odaklanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist eğilimli devlet modelinin egemen olduğu toplumsal ve evrensel kent yapılanmasına dayalı bir yönetim işlemiştir (Novy ve Hammer, 2007:6).

Kızıl Viyana'nın sonlanmasından sonra özel sektörü güçlendirmek üzere bir modernizasyon süreci yaşanmış ve demokratik bir ekonomi düzeni ve kamu hizmet dağıtımı yavaş yavaş terk edilmiştir. Özel alanın güçlendiği neoliberal ekonomi sistemini takiben yönetimden yönetişime geçiş olmuştur. Bu ideolojik değişimler, Viyana kentinin gelişim seyrini ve yönetimini demokratikleşme bağlamında değiştirmiştir. Doğu ve Batı Avrupa arasında bir köprü işlevi gören kent, yeni sürece adaptasyon için yapısal özelliklerin korunmasını dikkate alarak yeniden sosyal demokratik yöntemlerle merkezi politikaları kısıtlı katılımlarla işlevlendirmeye çalışmıştır. Yeni kamu yönetimi bağlamında planlama ve politikalar inşa edilmiştir. Özel sektör daha önce hiç olmadığı kadar gelişmiş ve kamu politikaları ve kamusal kararlar profesyoneller, yatırımcılar ve yöneticilerin katılımı ile sınırlı bir şekilde yapılmaya başlanmıştır (Novy ve Hammer, 2007:6).

Viyana, Avusturya devlet sistemine bağlı federal bir eyalet sistemi ile yönetilmektedir. Şehir, seçilmiş meclisi ve belediye başkanı tarafından yönetilir. Yerel hükümet altyapı, eğitim, sosyal hizmetler ve planlama gibi kentsel meseleleri yönetmekle yükümlüdür. Anakent belediye başkanı federal eyaleti yöneten eş başkanıdır. Viyana zengin bir kültürel mirasa, birçok müzik ve sanat dehasına ev sahipliği yapmıştır. Viyana; opera evi, birçok müzesi, sanat galerisi ve tiyatrosu olan önemli bir kültürel ve tarihsel şehir özelliğine sahiptir. Viyana aynı zamanda gelişmiş bir ulaşım sisteminin, kapsamlı kentsel hizmetlerin olduğu müreffeh bir kent olarak bilinmektedir. Viyana kentinde iyi bir kentsel mekân imgesi ile kentsel mekânların canlılığı iç içedir. Burada birçok kamusal mekân, park ve meydan kentlilik kültürünün de göze çarptığı mekânlardır. Kenti özgün kılan en önemli boyut ise tarihi ve eski boyutunun modern mimari ile nezhleştirilmesi ve modern döneme eklemlenmesidir (İnci, 2018:238).

Viyana kentinin siyasal yapısına ve politik tercihlerine ilişkin son 30 yıllık seçim sonuçlarına bakıldığında; Viyana'da Sosyal Demokrat Parti'nin (SPÖ) yerel seçimleri başarı ile kazandığı görülmektedir. Viyana farklı etnik gurupların bir arada yaşadığı bir kenttir. 2019 seçim verilerine bakıldığında seçmenlerin yüzde 35'inin yabancı uyruklu olduğu görülmektedir. Ülkenin genelinde Muhafazakâr Sağ Parti'nin (ÖVP) başarılı olması ama Viyana genelinde SPÖ'nün başarılı olması kentin sosyal demokrat eğilimini göstermektedir. Bu başarının, Sosyal Demokrat Parti'nin Viyana özelinde yürüttüğü başarılı yerel yönetim politikalarından dolayı olduğu düşünülmektedir. Avrupa'nın Stockholm ve Londra gibi diğer kentlerinin aksine Sosyal Demokrat Partinin popülaritesini sürdürmesinin nedenleri ile ilgili yürütülen “*Vienna's Electoral Geography*” adlı çalışmada da belirtildiği üzere, Viyana yerel yönetiminin yürüttüğü “*Her Bölgeye Adil Hizmet*” politikasının temel ilkesini farklı bölgelere, uzak yakın kentin çeperlerine hizmet sunumundaki adil uygulamalarına dayandırılmıştır (Kazepov ve Verwiebe, 2021:11-13).

Viyana kentsel koruma politikalarının bütüncül bir yaklaşımla ortaya konması için Viyana'nın konut ve kentsel inşa sürecinin anlaşılması faydalı olabilir. Nitekim Bucher ve Kolbitsch (2019:19) tarafından yapılan çalışmada

belirtildiği üzere; uzun bir geleneğe sahip Viyana sosyal konut modeli çok zor günlerden ve yıkımlardan geçen Viyana halkı için büyük bir dönüşüm işlevi görmüştür. Viyana daha önceleri yürüttüğü toplu konut projeleri ile dünya da örnek olarak kabul edilen bir sosyal konut modeli geliştirmiştir. 4 Mayıs 1919'da kadın ve erkek katılımın ilk olduğu, evrensel standartlarda demokratik bir seçim Viyana'da yapılmıştır. Bu seçim demokratik ve eşitlikçi katılım ve temsiliyetin olduğu ilk seçim olmuştur. Bu kapsamda 1919 yılında belediye bütçeleri ile başlayan sosyal konut çalışmaları ile 1925 yılında 25.000 daire yapılmıştır. Bu projelerde yeterli oranda yeşil alanları ve park alanları olan su, gaz ve diğer kamusal ihtiyaçlarla donatılmış dönemin elverişli ve modern konutları uygun fiyatlarla kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Aynı şekilde 1934 yılında başlayan 220 bin kişiyi konut edindirme projesi ile kentin konut sorunu büyük oranda çözülmüştür. Viyana eyaleti 1930'lu yıllardan kalan bir mali özerklik sistemine sahiptir. Lüks vergisi, kira ve ticari birimler vergisi gibi vergilerle kent bütçesi oluşturulabilmiştir. Kentin konut ihtiyacı için belediyenin vergilendirme yetkisine sahip olması ve kendi mali bütçesini oluşturmadaki özerk rolü büyük önem taşımaktadır (<https://www.wien.gv.at/>).

4.1. Viyana'da Kentsel Koruma Politikaları

Mimari eserlerin, tarihi mekânların ve kültürel mirasın korunması için Viyana yönetiminin güçlü bir koruma stratejisine sahip olduğu bilinmektedir. Bu politikaların en önemli özelliği, kentin zengin tarihi özelliklerini sürdürülebilir nitelikte korumasıdır.

Viyana'da Innere Stadt, Schönbrunn Sarayı, Belvedere Sarayı gibi tarihi sit alanları UNESCO dünya miras listesinde olduğu için UNESCO kriterlerine göre korunmaktadır. Bu alanlar ile ilgili koruma politikaları, gelecek nesiller için kültürel önemini sürdürmek amacıyla bütüncül özellikte otantikliğini koruma esasına dayanmaktadır. Viyana tarihi yapıların korunmasına yönelik sağlam yasalara sahiptir. Kentteki tarihi yapıların özelliklerinin ve mimari niteliklerinin korunması için yasalar çıkartılmaktadır. Bu yapılara yönelik yapılacak onarım ve koruma çalışmaları orijinal özelliklerinin sürdürülmesi esas alınmak üzere yetkili kurullardan onay alınmak şartıyla sürdürülmektedir (Bucher ve Kolbitsch 2019:41,42).

Koruma politikaları kentsel gelişme planları ile entegre bir biçimde yürütülmektedir. Yetkililer tarihi ve doğal alanların korunması ile kentsel modernizasyonu birbirine eklemlenecek şekilde yürütmeyi esas almaktadırlar. Alan koruma ile ilgili yasalar ve düzenlemeler tarihi yapıların uygunsuz inşası ve onarımına karşı önlemler alınarak yapılmaktadır (<https://www.wien.gv.at/>). Viyana sadece kültürel ve tarihi zenginlik açısından bilinmez, aynı zamanda %50 yeşil alana sahip olan Viyana kenti yeşil alanların, parkların ve bahçelerin korunmasına özel önem vermesi ile bilinir. Bu alanlar kenti orantısız yapılaşma ve kentsel gelişmeye karşı kaliteli bir yaşam için korumaktadır. Yeşil alanın korunma çabaları kenti sağlıklı büyüme açısından korurken aynı zamanda biyoçeşitliliği de sağlamaktadır (Kumnig, 2017:2).

Viyana kenti tarihi yapıların yıkılmasından ziyade uyarlayıcı yeniden kullanım stratejilerini benimsemektedir. Eski yapılar tarihi özellikleri korunarak modern kullanıma sunulmaktadır. Bu yaklaşım kentin tarihi dokusunun bozulmamak üzere kentsel boyutuyla kullanımlarını sağlamaktadır. Viyana kültürel miras eğitimine ve farkındalığına özel önem atfetmektedir. Tarihi yapıların korunması ve kültürel mirasın önemine yönelik kamusal ilgiyi arttırmak için programlar yapılmakta, sergiler ve eğitim toplantıları düzenlenmektedir (<https://www.sossci.org/SonSayi.AspX>).

4.1.1. Viyana'da Kentsel Koruma Politikalarına Sivil toplum Katılımı

Viyana kültürel ve tarihi mirasını korumak üzere yapılan proje ve politikalar ile ilgili tartışmalara kentlileri katmak için bir dizi yol ve yöntem uygulamaktadır. Toplum katılımı hem kentin modern kullanım alanlarına adaptasyonunu ve hem de tarihi alanların korunmasının sağlanmasının önemli olduğu görüşünü hâkim kılmıştır. Bu katılım Viyana'nın gelişimi ve koruma ile ilgili planlama sürecindeki kentlilerin karar süreçlerine iştiraki ile sağlanmaktadır. Bu yaklaşım ile Viyana, farklı nüfus yapısının ihtiyaçlarını esas alarak katılımcı, sorumluluk sahibi kenttaşlar ve aynı zamanda yaşanabilir mahalleler meydana getirmeyi hedeflemektedir. Kentsel yenileme projeleri uygulanma sürecinde kent sakinleri konut sahipleri ve kiracılar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve yerel bazı gönüllülerin de içinde olduğu tüm paydaşların iş birliği ve katılımı Viyanalılar için önemsenen bir faktördür (Bretschneider, 2010:6).

1970'li yıllardan bu yana Viyana'da yürütülen kentsel yenileme politikaları yerinden etmenin olmadığı yavaş, hassas ve nazik bir kentsel dönüşüm politikası ile takip edilmiştir. Ancak yine de sivil toplum katılımının yeterli sağlanmadığı işlevselci yönetim anlayışının kent planlaması birçok eleştiriye maruz kalmış ve meşruluğu

tartışılır olmuştur. Mesela 1965 yılında 12. Sokak'ta yapılan “*florianikirche*” ve “*Otto-Wagner Pavilion*” kentsel yenileme projeleri halkın katılımı olmadan yürütülen ve kentin dokusuna ve kent kimliğine zarar veren projeler olarak eleştirilmişlerdir. Bu eleştirilere karşın kent yönetimi; kent sakinleri ve konut sahiplerinin kentsel yenileme sürecine dâhil etmek üzere çeşitli mekanizmalar geliştirmişlerdir (Novy ve Hammer, 2007:10).

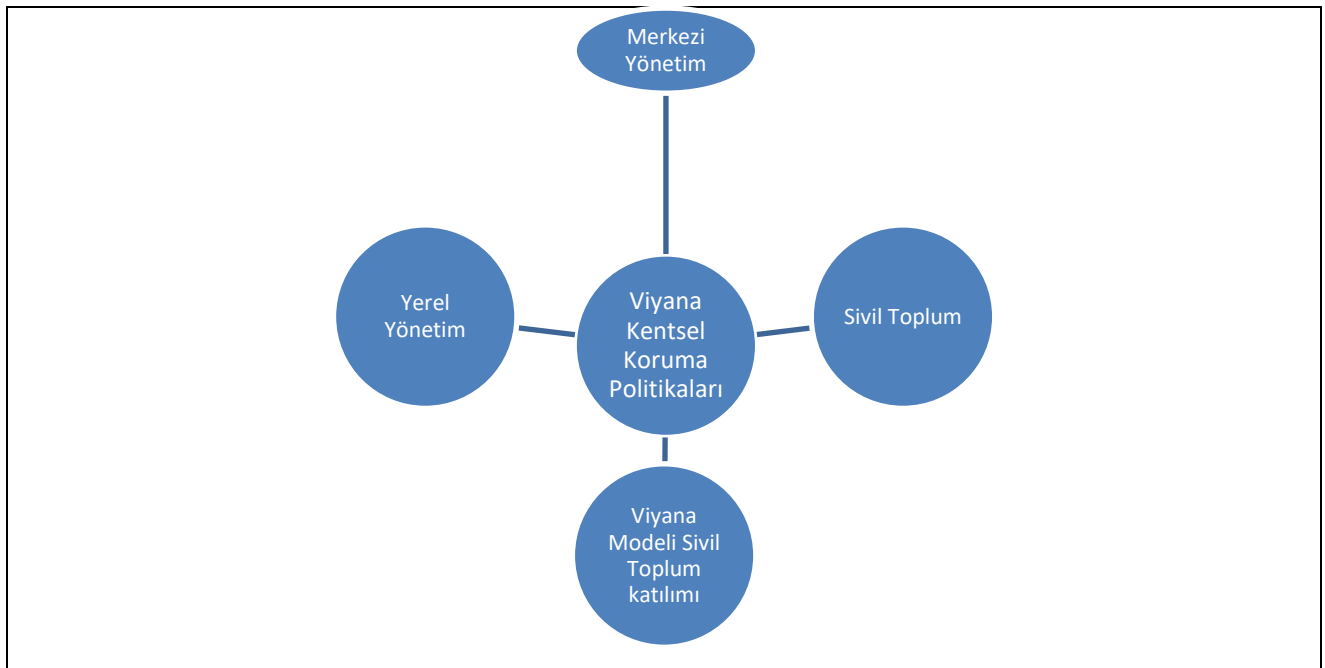
Koruma çalışmalarına toplumsal katılım Viyana yönetimi tarafından teşvik edilmektedir. Kent sakinleri, uzmanlar ve diğer paydaşlar kentsel koruma ile ilgili yürütülen tartışmalar ve planlamalar ile ilgili çalışmalara katılmakta ve karar alma süreçlerine dâhil olmaları teşvik edilmektedir. “*Yerel Gündem 21*” ilkeleri ve “*Yerel Alan Yönetim*” yasaları Viyana'nın kentsel gelişimini “*mikro*” düzeyde sürdürdüğü için demokratik katılımcı bir şekilde sürmektedir. Viyana'da bazı bölgelerde belediye yönetiminin oluşturduğu katılım kurullarında politik aktivistlerin, kent planlamacıların ve yerel halkın bulunduğu bir organizma kent politikalarına katılımı sağlamak üzere inşa edilmiştir (Novy ve Hammer, 2007:11).

4.1.2. Sivil Toplum Katılımında Viyana Modeli

Viyana'da daha önce teknokratik uzman inisiyatifleri ile yürütülen kentsel yenileme projelerinin yerini hem sivil toplum kuruluşlarının hem de tekil anlamda kent sakinlerinin içinde bulunduğu özerk bir “*Özerk Kontrol Ofisi (Decentralised Control Office)*” tarafından takip edilmiştir. Bu metot kamu, özel ve sivil toplumun iş birliğine dayanan “*Viyana Modeli*” olarak adlandırılmaktadır. Bu modelde özel sektör, sivil toplum ve kamu kuruluşlarının ortak hareket ettiği otonom bir iş birliği söz konusudur. 1980 öncesi sivil toplum katılımı, planlama sürecinde sadece toplumu bilgilendirme işlevi ile sınırlı iken artık günümüzde böylesi mekanizmalarla söz sahibi bir ortak işlevini edinmiştir (Kazepov ve Verwiebe, 2021:55-58).

“*Viyana Modeli*” olarak bilinen katılım kategorisine baktığımızda toplum hizmeti (Community Work) gibi bir mekanizma da göze çarpmaktadır. “*Community Work*” Viyana kenti ile ilgili yürütülecek bir politika ya da projede toplumun çeşitli tabakalarından ve çeşitli disiplinlerden uzmanların ve gönüllülerin sürece kâr amaçsız katılımda bulundukları ve iş birliği ile dayanışmanın esas olduğu bir sivil katılım dinamiğidir (Bermúdez ve König, 2021:2-3). “*Toplum Hizmeti*” çalışması kentsel birçok alan ile ilgili politikalarda varlık sürdürmenin yanında, özellikle Viyana'nın kentsel yenileme politikalarında ve proje uygulama süreçlerinde işlevsel olmuştur. Sözgelimi Viyana bağlamındaki bu yaklaşımın uygulandığı Viyana 12. Caddesi'nin kentsel yenileme sürecinde ve 1990'lı yıllarda yürütülen “*Viyana kentsel yenileme*” projelerinde sadece yereldeki yapı ile ilgili düzenleme ve girişimler yapılmamıştır. Aynı zamanda bu yaklaşım sivil katılımlı kentsel planlamayı politikacılar, yöneticiler ve vatandaşlar arasındaki sosyal süreçlerle uyumlu bir biçimde yürütmeyi başarılı bir biçimde sağlamıştır (<https://books.google.com.tr/>).

Şekil 1. Viyana Kentsel Koruma Politikalarına Sivil Toplum Katılımı

Viyana’da yerel kentsel politikalar yerel halkın temsil edildiği danışma konseylerinin dâhil olması ile şekillenmektedir. Daha geniş halk kitlelerinin katılımı için bir dizi yöntem ile katılımı teşvik eden yerel yönetimler daha uzun ve daha sürdürülebilir ve aynı zamanda daha kapsamlı politika yapımını hedeflemektedir. Viyanalı sivil inisiyatifler de aynı zamanda yerel politikalara erişimi ve etkileşimi sağlamak için “*ortak iyi*” için mücadele etmektedir. Kentsel alan planlama süreçleri ve master planlar artık kentli ve mahalleli paydaşlar tarafından takip edilmektedir. “*Yerel Gündem 21*” maddeleri vatandaşların yönetim süreçlerine dâhil edilmesini talep eden bir ajanda olarak yönetim olgusunu teşvik etmektedir. Belediyeler “*Yerel Gündem 21*”in içeriğini zaten kısıtlı olan yetkilerinin yerel sakinlerle paylaşılmasını biraz radikal bulmaktadırlar. Ancak “*Yerel Gündem 21*” farklı aktörler arasında iletişimin sağlanması, müzakere ve iş birliği açısından önemli bir içerik sunduğu deneyim edilmiştir (Novy ve Hammer, 2007:8-9).

Katılım her zaman çok bileşenli çok paydaşlı bir süreçtir. Bu süreç sadece yerel halk ile yerel yönetim arasında cereyan eden bir işlem değildir, aynı zamanda yerel yönetim birimleri arasında da iş birliği ve katılımı içermektedir. Viyana kentinin katılım dinamikleri özellikle kent planlamalarında dikkate alınmaktadır. Bu planlar ekonomik gelişme, sosyal eşitlik, yerel ilerleme ve iklim değişiminin yanında kentsel kaynakların ve doğasının korunmasını esas alarak yürütülmektedir. Katılımcı yönetim, kent planlamasının ana odak noktalarından biri olarak kamu kurumları, özel sektörler, yatırımcılar, sivil toplum kuruluşları ve bireysel bazda kent sakinleri gibi birçok paydaşı karar alma sürecine dâhil etmeyi kapsamaktadır. Katılımcı yönetimin esas alındığı planlama sürecinde Viyana toplumunun her kesiminden paydaşın dâhil olması esas alınmaktadır. Viyana’da katılımcı yönetim planlama, kentsel yapılaşma, kentleşme, kentsel yeşil alanlar ve sosyal altyapı gibi temel kentsel süreçleri kapsamaktadır (<https://helision.com/>).

Viyana’da özellikle kültürel ve tarihi mirasın korunmasında gönüllülük yaygındır. Gönüllülük sadece ortak alana katkı sağlamak değil, aynı zamanda kişiye sorumluluk alma, yeni deneyimler edinme ve kişiyi güçlendirme şansı da vermektedir. 15 yaş üstü nüfusun yaklaşık yüzde 46’sı gibi dünyanın diğer bölgelerine göre önemli bir oran Viyana’da gönüllü toplum hizmetlerine katılmaktadır. Nitekim gönüllü katılım ile ilgili yapılan bir araştırmaya göre Avusturya’da 3,5 milyon insan gönüllü aktivitelerde yer almakta ve 2,2 milyon gönüllü ise sivil toplum kuruluşlarında kayıtlı gönüllü olarak hizmet vermektedir.

Avusturya’da gönüllü katılımcıların büyük çoğunluğu başkalarına yardımcı olmanın kendilerini mutlu ettiğini, toplumun ortak çıkarını ilgilendiren bir konuya katkıda bulunmak istediklerini belirtmişlerdir. İkinci büyük çoğunluk ise yeteneklerini toplum hizmetine sunmak için ve deneyimlerini paylaşma fırsatı için gönüllü olduklarını ifade etmişlerdir. Gönüllülük hizmetlerinde bulunmayanlar ise çevrelerinde böyle bir çalışma olmadığı, kendilerinden böyle bir talepte henüz bulunulmadığı ve yeterli zamanları olmadığı için gönüllü hizmetlere katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Viyana’nın kapitalizm deneyimi ve özel alanla ilişkisi Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan akımındaki devletin ve yönetim aygıtlarının ilişkilerinden farklılık göstermektedir. Anglo-Sakson kentsel planlamada özel sektörün etkisi baskın bir durumda iken, Viyana’da kentsel planlama süreçlerine hem kurumsal hem de sivil katılım özel alana nazaran daha görünür durumdadır. Viyana’da 2000’lerden önce geçerli olan uzman bazlı planlama yerini geniş katılımlı planlama modeli olan Viyana Modeline bırakmıştır (<https://helision.com/>).

5. MOSKOVA KENTİ VE SOSYOPOLİTİK YAPISI

Rusya’nın başkenti Moskova, ülkenin batı yakasına kurulu önemli bir tarihi kenttir. Günümüzde Moskova’nın önemi sadece bir siyasal merkez olması değildir. Aynı zamanda en büyük ve en kalabalık kent olması, endüstri, kültür, bilim ve eğitim alanında dikkat çeken bir merkez olmasıdır. 600 yıldan fazla uzun bir süredir Rus Ortodoks Kilisesi’nin de ruhani merkezi olma özelliğini taşıyan bir şehirdir.

Tablo 2. Moskova Haritası

Kaynak: <https://www.nationsonline.org/>

2020 verilerine göre şehir merkezi nüfusu 10.500.000 civarında iken banliyöler eklendiğinde 18 milyon nüfusa ulaşmaktadır. Moskova, Rusya Federasyonu'na bağlı federal statüye sahip bir kenttir. Moskova, 1989 yılında yaşanan rejim değişikliğinden bu yana hem yönetim anlamında hem de yapısal açıdan köklü değişimlere uğramıştır. Komünist bir kentsel rejimden küresel bir kent olma yolunda ilerleyen kentte birçok proje uygulanmıştır. Bu projelerden en büyüğü ise “Moskova City” projesidir. Bu proje kentin tarihi yapısını ve kent silüetini bozduğuna yönelik eleştiriler almıştır (<http://www.mimarlikdergisi.com/>).

Moskova kenti güçlü bir merkezîyetçi sistemle yönetilmektedir. Karar verme mekanizması tek merkezde işlemekte ve belediye federal yetkilerle çalışmalarını sürdürmektedir. Moskova, 1991 yılında her bir bölgesi yaklaşık bir milyonun üzerinde olan 10 bölgeye ayrılmıştır. Bu on bölge içinde yaklaşık 140 mahalle mevcuttur. Moskova şehri yasama (Moskova Şehir Duması) ve yürütme (Belediye ve Moskova Hükümeti) ile yönetilmektedir. Moskova Belediyesinin yetkileri federe yönetime bağlı bölgeleri de kapsadığı için belediye sınırları ile sınırlı değildir (<https://www.ci.moscow.id.us/>).

Dünyanın önde gelen ekonomi merkezlerinden biri olan Moskova, yerkürenin en kuzeyinde yer alan Metropol ünvanına sahip “Global Şehir” olarak kabul edilmektedir. Avrupa’nın en uzun ve tek başına duran yapısı ünvanına sahip “Oskantino Kulesi” ve Avrupa’nın en yüksek gökdeleni olan “Federation Tower” burada bulunmaktadır. Şehir içinde bulundurduğu birçok müze tiyatro ve tarihi yapılar ile zengin bir tarihi ve mimari yapıya sahiptir. Kent sahasının yüzde 40’ının yeşil alanla kaplı olması onu, dünyanın en yeşil kentleri arasına sokmaktadır (Argenbright, 1999:7).

Kızıl Meydan, Aziz Basil Katedrali, Tarihi Moskova Metrosu, Kremlin Sarayı, Kolomenskoye Tarihi ve Mimari Müzesi ve Rezervi, Bolshoi Tiyatrosu, Gum, Panorama 360, Ulusal Ekonomi Başarı Müzesi, Kremlin duvarları ve Kulesi, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi, Krutitskoe Podvorye, The Savoir Katedrali, Oskankine TV Kulesi, OldArbat, Meydan Katedrali, Druzhba Narodov Şelalesi, Lenin Anıtı ve Donkoi Manastırı Moskova’daki bazı önemli tarihi yapılardır (<https://www.ci.moscow.id.us/>).

Moskova Rusya’nın ekonomi ve siyasi kalbi niteliğinde bir şehirdir. Kentin önemli bir kısmı 1812 yılında Napolyon I tarafından işgal edildiğinde yakılıp yıkılmıştır. Daha sonra sürekli yapılaşarak ve yenilenerek günümüze kadar gelen Moskova şehri hem Sovyet geçmişi ve hem de kapitalizm sonrası yapılanma ile ilgili belirgin izler taşımaktadır. Bir yandan Lenin’in heykeli, 1950’lerin ve 1960’ların ortaları, Kruşçev döneminden

kalma 5 katlı kasvetli yapılar; öte yandan batı tarzı otomobil, market, gazino ve eğlence merkezleri bir arada görülebilmektedir. Moskova kenti birçok Ortodoks kilisesinin yanında onlarca sinagog ve caminin de restore edildiği geleneksel bir tarihi Rus kenti olarak kabul edilmektedir. Kentin fiziki yapısını oluşturan radyal çubuk ve halkalardan oluşan fiziki düzeni, Rus mimarlar tarafından inşa edilen tarihi binalar, kenti tarihsel özellikleri ile öne çıkarmaktadır. Moskova'daki bina yapısı 1920'lerde tuğla ve taş kullanılmaya başlandığı dönemden kalma ağırlıklı olarak ahşap yapılardan oluşmaktadır (Mason ve Nigmatullina, 2011:13).

5.1. Moskova'da Kentsel Koruma Politikaları ve Sivil Katılım

Moskova kentinde çok katlı yoğun bir yapılaşma mevcuttur. Ancak doğal varlıklar açısından zenginlikler korunduğu gibi ormanlık alanların flora ve faunası da korunmuştur. 20. yüzyılda doğayı korumak adına yürütülen çevre çalışmaları şehrin doğal mirasını önemli ölçüde korumaya almasına yol açmıştır. Ancak son yıllarda nüfusun yoğunlaşması ve neoliberal ekonomik yapılanmanın da etkisi ile doğanın korunmasına olan ilginin azalmasına neden olmuştur (Bobiley, 2013:13).

Moskova'nın doğal varlıklarının ve biyolojik çeşitliliğinin korunmasına özel değer verilmesi nispeten bozulmamış, doğal alanların ve geniş orman alanlarının varlığını sürdürmesini sağlamış ve özel koruma altındaki alanların belirlenmesi ile sonuçlanmıştır. Bunun için Moskova Belediye yönetimi tarafından 2005 yılında "*Moskova'da doğal alanların korunması*" yasası ile çerçevesi belirlenmiştir. Kentin yaban hayatının korunması konusunda pek çok çevreci kuruluş ve sivil toplum kuruluşu doğal hayatın tehdit altında olduğuna dair sesini duyurarak yetkilileri etkilemeye çalışmıştır. Sivil toplumun temel eleştirisi kent yönetiminin doğal varlıkları "*şeyler*" olarak görmeleri ve tüketicilerin zevk nesnesi olarak bir kâr kaynağı olarak görmelerine yönelik eleştirilerdir (<http://www.mimarlikdergisi.com/>).

Öte yandan Kent yönetiminin kentsel politika karar alma süreçlerine sivil halkın katılmasının gereğine dikkat çeken Büdenbender ve Zupan (2017:17), Moskova'daki resmi çevre koruma aktivitelerinin çoğunlukla doğayı korumaya yönelik ilan etmekle sınırlı olup, gerçekte doğanın korunması ya da restorasyonundan uzak olduğuna işaret etmektedirler. Onlara göre başarılı doğa koruma politikaları ancak halkı ve sivil alanı temsil eden kuruluşlar, çevre kuruluşları ve bilim insanları ile etkileşim halinde politikalar yürütülerek mümkün olabilir. Böylesi bir etkileşimden yoksunluk, Moskova yöneticilerinin neyin nasıl korunacağı ve etkili çevresel korumanın ne olduğuna yönelik sorulara açık ve tutarlı cevap verememelerinin temel nedenleri olmuştur. Böylece kent planlaması yapılırken yeşil alanlar, kaldırımlara ve spor alanlarına, piknik alanlarına ve hatta oyun alanlarına terk edilebilmektedirler. Planlama sürecinde geniş kullanıcı ve kâr amaçsız uzman katılımının olmaması, sadece yetkililerin inisiyatifleri ile yürütülen politikalarla kent yönetiminin mümkün olmayacağı Moskova pratiğinden anlaşılmaktadır. Çevresel ve kentsel korumanın, vatandaşların gündelik yaşamları ile entegre olacakları kentsel gelişme ve planlamaya uyumlu politikaları içermesi gerektiğini öne süren Zupan ve Büdenbender dikkatleri salt yaban hayatı korumaktan ziyade kentsel yaşama entegre edilmiş ekolojik ilkelerle bütünleştirmek şeklinde olmasına önem vermek gerektiğine vurgu yapmaktadırlar (Büdenbender ve Zupan, 2017:17).

Moskova'daki sivil toplum aktivitesi Sovyet rejiminden sonra var olan konut stokunun yerel sakinlerin mülkiyetine geçmesinden sonra, vatandaşlar kentsel haklarını kent yönetimi ve özel sektörün rant amaçlı politikalarına karşı gösterdikleri tepkiler ile ifade etmişlerdir. Novokosino ve Fili-Davydkovo bölgelerinde yaşanan konut yenileme projelerine kent sakinlerinin protestolarla karşı çıkmaları buna bir örnektir. Çünkü şehir yönetimleri bu projelerde de kent halkından ziyade iş elitlerinin çıkarlarına odaklanmış görünmektedirler. Bu durumda yaşam alanlarına müdahale ve yaşam kalitesini tehdit eden kent politikalarına karşı vatandaşlar iş çevrelerinden ziyade kent yönetimine tepki göstermektedirler. Bu tür yaşam alanlarına direkt müdahale gerektiren politikalarla kent yönetimi, vatandaşları sürecin dışında tutmak için her türlü adımı atmaya devam etmiştir. Moskova sakinleri kendi aleyhlerine yapılan sınırlayıcı ve istenmedik düzenlemelere karşı yasal haklarının bilincinde oldukları için haklı bir direniş algısına sahipler ve sakinlerin temel motivasyonları yönetime isteklerini duyurma ve baskı aracı oluşturmaya yöneliktir. Ancak halk toplantıları ve sivil duruşmalar gibi son yıllarda oluşturulan birtakım sivil toplum katılım mekanizmaları aracılığı ile kentlinin talepleri yönetime ulaştırılabilmekte ve bazı spesifik konularda iş birlikleri gelişebilmektedir (Fröhlich, 2020:12).

"*Local Activism and the Prospects for Civil Society in Moscow*" adlı kolektif bir çalışmanın sonuçlarına göre Moskova sakinlerinin genel olarak sivil katılımın önemini farkındalığı konusunda çeşitli toplumsal tabakaların farklı tepkilerine işaret etmişlerdir. Sosyoekonomik yapısı ve eğitim düzeyi yüksek kesimler sivil katılımın önemli ve gerekli olduğunu vurgularken, alt gelir gurubu kesimlerin politika yapım sürecinde sivil katılımın devlet kontrolünde işleyen bir mekanizma olduğunu düşünmelerinden dolayı önemsemediklerine işaret

edilmiştir. Öte yandan son yıllarda konut projeleri ve barınma ile ilgili STK'lara üye olanların sayısındaki artış kent toplumunun yerel politik süreçlere katılıma ilgisinin arttığını göstermektedir. Kentsel sosyal hareketler ve yerel yönetim arasındaki mülkiyet mücadelesine bağlı ilişkilerde yaşanan sorunlara rağmen “aşağıdan” yurttaş eylemliliğinin oluşumuna bir ön ayak olmakta ve konut bazlı sosyal hareketlerle birlikte diğer alanlarda da sosyal aktivizmin gelişmesine çerçeve sağlanmaktadır (Shomina vd., 2002:268).

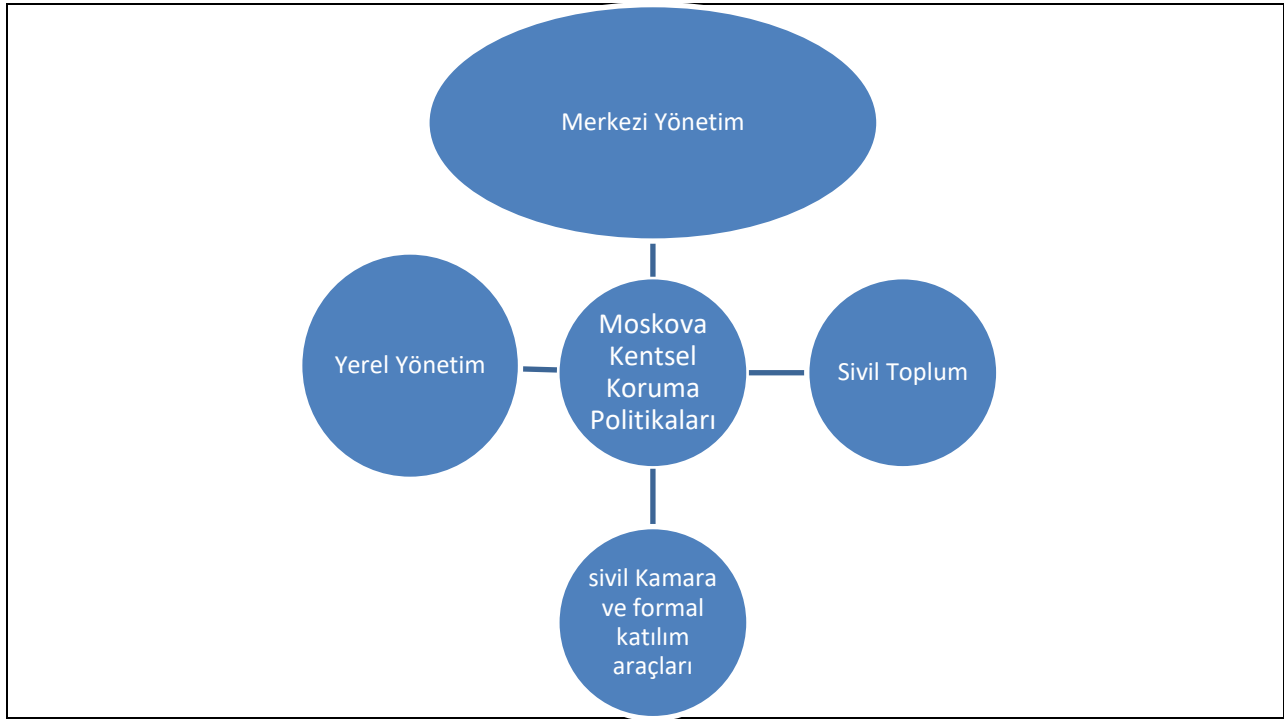
Yine Zupan vd.'nin yaptığı diğer bir ortak çalışma da Rusya'da soğuk savaş döneminden sonra ekonomik liberalleşmeye rağmen yeniden merkezileşme (recentralization) eğilimlerinin olduğunu belirtmektedirler. Ancak ekonomik darboğaz süreçlerinde devletin özel sektöre duyduğu ihtiyaçtan ve karşılıklı bağımlılıktan dolayı zorlanmakta olduğunu ve dolayısıyla doğal bir zorunluluk olarak merkezi gücün yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum arasında bölüşülmek zorunda kaldığına işaret etmektedir. Ayrıca liberal ekonominin hüküm sürdüğü şartlarda merkezileşme ısrarlarının sonuç alamayacağına işaret edilmektedir. Yerel yönetimler, sivil toplum, merkezi devlet ve özel sektör böylesi bir süreçte karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içerisinde olduğu için doğal olarak politika süreçlerine farklı dinamikler olarak dolaylı da olsa etkide bulunmaktadır (Zupan vd., 2021:162).

Diğer taraftan Rusya da genel olarak katılım dinamiklerinin tarihsel süreçte Rus devlet geleneğinin dayandığı otokratik yapının etkisinden dolayı henüz yeni gelişmeye başladığını belirten Morozova ve Lomaeva (2022:13) hızla gelişen iletişim teknolojilerinin marjinal gurupların seslerini duyurmalarını ve karar süreçlerine katılımlarını sağladığına işaret etmektedir. Yerel yönetimler ile sivil toplum arasındaki dijital iletişim aygıtlarının yeni gelişmeye başladığı ve özellikle sosyal medya platformlarının vatandaş ile yerel politikacıların etkileşimini sağlamak açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır.

5.1.1. Moskova'da Sivil Toplum Katılımı: Sivil Kamara (Civic Chamber)

Rusya'nın gerek tarihi arka planı açısından gerekse de mevcut yönetim sistemi açısından incelendiğinde demokratikleşme sürecini karmaşık ve sancılı bir biçimde gerçekleştirdiği görülmektedir. Rusya'da sivil toplumun devlet ile ilişkisi ve devlet algısı diğer batılı ülkelerden farklılık göstermektedir. Tarihsel olarak merkezileşen geleneğin hâkim olduğu bir anlayıştan gelen Rusya'nın 1991'den sonra tek kutuplu dünyanın hâkim olduğu ekonomik ve siyasal sisteme entegre olması amacıyla birtakım reformlar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri ise “sivil kamara”dır. 16 Şubat 1994 yılında devlet başkanlığına bağlı bir kamu danışma organı olarak kurulan “sivil kamara”nın kimilerine göre sivil toplum işlevi gördüğü (Evans, 2010:18) savunulurken, kimilerine göre ise devlete bağlı bir organ olmasından ötürü sivil toplum temsiliyetinin tartışmalı olduğu düşünülmektedir. Ancak bu danışma organı 1996 yılında bir tür siyasi konseye dönüştürülmüş ve 2000 yılında ise kaldırılmıştır (Çernişov, 2006:33'den Akt.: Babanoğlu vd., 2018:73).

2001 yılında Moskova'da “Sivil Toplum Forumu” adlı bir etkinlikte yaklaşık 5 bin sivil toplum örgütü temsilcisi bir araya gelmiş ve böylece “Sivil Toplum Örgütleri Birliği” kurulmuştur. Bu birlik ile federal yöneticilerin bir arada olduğu bir yapı oluşturulması amaçlanmıştır. Bunun devamında Rusya Federasyonu Sivil Kamarası (Russia Federation Civic Chamber) 4 Nisan 2005 yılında Kremlin'in de desteği ile kurulmuştur. Sivil Kamara'da 126 temsilci bulunmaktadır. Birinci aşamada devlet başkanı toplam sayının üçte birini seçmektedir. İkinci aşamada, ilk grupta seçilenler tarafından 42 kişi sivil toplum kuruluşlarından seçilmektedir. Üçüncü aşamada ise seçilmiş 84 kişi tarafından Rusya'da çeşitli bölgelerde bulunan sivil oluşumlardan üyeler seçilmektedir. Bu oluşumun kuruluş amacı vatandaşların kamu politikaları yapım sürecinde talep ve çıkarlarının dikkate alınmasını sağlamak ve böylece kamu ve yerel yöneticiler ile sivil toplumu arasında iletişim ve etkileşimi sağlamaktır (Evans, 2010:16-17).

Şekil 2. Moskova’da Kentsel Koruma Politikalarına Sivil Katılım

Batı kaynaklı bazı yazarların devlet başkanlığının inisiyatifi ve direktifi ile kurulan bu oluşumun ne kadar sivil toplumu temsil edeceği ile ilgili kuşkuyla yaklaşımlar (Salmenniemi, 2010:309) olsa da, Rusya’nın siyasal, sosyal ve tarihsel koşulları dikkate alındığında belli işlevleri olan özgün bir model olduğu düşünülebilir. Evans’ın (2010:5) aktarımına göre Rusya’da sivil toplumun zayıf olmasından ötürü, Rus devlet yetkilileri böylesi bir aygıtı devreye koyarak sivil toplumun sesini hükümet politikalarına yansıtmaya çalışmışlardır. Nitekim Rus devlet başkanlığı sözcülerinden Viladislov Surkov, “*Eğer toplum kendi sesini duyuracak inisiyatifler geliştiremiyorsa devlet bu işe el atar*” demiştir. Yine benzer şekilde federal parlamentonun en popüler üyelerinden olan Antolii Kucherena, “*Yeni oluşmakta olan sivil toplumun devlet desteğine ihtiyacı var*” şeklinde beyanda bulunmuştur. Evans (2010:5) ayrıca Sivil Kamara’nın üyelerinden Evgenii Veliikhov’un, “*Biz Rusya’daki sivil aktivizmin baştan gelişmesine önayak olmaktadır*” dediğini belirterek aslında “*Sivil Kamara*”nın Rusya özgülünde bazı işlevlerinin olduğuna işaret etmektedir.

Evans, Moskova’nın Rechnik mahallesindeki olayı örnek vererek “*Sivil Kamara*”nın sivil toplum lehine işlevini örneklemektedir. Rechnik Mahallesi’ndeki konutların Moskova kent yönetimi tarafından yıkılması ile ortaya çıkan haksız durum, Sivil Kamara sözcülerinin devreye girip çeşitli sivil çevreleri ve hükümetin ilgili yetkililerini de bilgilendirmesiyle hukuki yoldan başarı elde etmiştir. Moskova yönetiminin Rechnik sakinlerine yönelik haksız konut yıkımı, Sivil Kamara’nın etkisi ile durdurulmuş ve evleri yıkılanlara kayıpları tanzim edilmiştir (Evans, 2010:11-13).

5.1.2. Halk Duruşmaları

Halk duruşmaları (Public Hearings), merkezi ya da yerel yönetimlerin karar alma süreçlerine halkı dâhil etme araçlarından biridir (<https://dictionary.cambridge.org/>). Türkiye’deki kent konseyleri oluşumuna benzemekle birlikte bu toplantılar açıkoturma şeklinde düzenlenmektedir. Yasal çerçevesi olan bu organizma demokratik ilkelerin işlevselliğinin sağlanması açısından sivil halkın muhtemel çözümlere dâhil olmasını sağlamayı hedeflemektedir.

Halk duruşmaları olgusu 1990’lı yıllara dayanmaktadır. Bu kavram Rusya’da 2003 yılında ortaya çıkmıştır. Yasal dayanağı olan bir süreçtir. Bazı ülkelerde sivil konferans ya da sivil toplum duruşmaları şeklinde isimlendirilmektedir. Sözgelimi Amerika’da Citizen’s Jury (vatandaş duruşması), Danimarka ve diğer bazı AB ülkelerinde Consensus Conferences (konsensus konferansları), Rusya’da da public hearings (Halk Duruşmaları-Toplantıları) olarak kavramsallaşmıştır. 21 Temmuz 2014 yılında Rusya Federasyonu 212 no’lu yasa ile yerel yönetimlerin, bölgesel ve merkezi hükümetlerin karar alma süreçlerine vatandaş katılımı yasalaştırmıştır. Halk

Duruşmalarının doğrudan demokrasiye katkıda bulunmak üzere sivil katılımın önemli bir bileşeni olduğu düşünülmektedir. Bu mekanizma ile kamu yöneticilerine ve yerel yönetimlere iyi tasarlanmış sonuç bildirgeleri sunulur. Çeşitli taslaklar hazırlanarak ilgili yöneticilere iletilir (Danilina vd., 2019:3).

Rusya Federasyonu, kentsel planlama mevzuatına göre vatandaşlara kentsel planlama süreçlerine dâhil olma hakkını tanımaktadır. Bu duruşmalar kentsel yenileme kentsel gelişme ve kamusal alan kullanımına yönelik planlamalarda zorunludur. Kent planlama yasası insanların düzenli bir ortamda yaşaması, kent sakinlerinin meşru haklarının savunulması için yerleşim yerlerinde yaşayanların katılımları ile planlamaların yapılmasını ve yerel halk duruşmalarının yapılmasını şart koşmaktadır. Özellikle halk duruşmaları yerel bazda uygulanmakta olan bir süreçtir. Ancak yasalar halk duruşmalarının sonuçlarının yasal bağlayıcı bir niteliğinin olduğuna dair herhangi bir belirlemede bulunmamaktadır. Halk duruşmalarının sonuç bildirgelerinden yola çıkarak yerel yöneticiler, söz konusu bir projeyi belediye meclisine gönderip göndermemek ya da reddedip revizyona göndermek konusunda halk duruşmalarının görüşlerini dikkate almak zorunda değildir. Sözgelimi Moskova hükümetine bağlı bir bölgenin komitesi halk duruşmalarının sonuçlarını kaydedip raporlaştırıyor ve bunları hükümete aktarıyor. Ivanova (I2017:4), söz konusu makalesinde halk duruşmalarının etkisizliği ile ilgili üç temel tespitte bulunuyor;

- Bir projenin karar alım sürecinde vatandaş katılımının sağlanmasına yönelik yerel yöneticilerin ve proje uygulayıcılarının ilgisizliği
- Sivil toplulukların açık oturumlarından elde edilen görüşlerin yasal sürece dâhil edilmedeki yasal düzenlemelerin olmaması
- Yerel halkın bu süreçlere katılım ile ilgili isteksizlikleri ve bu sürece katılımı boşa zaman harcama olarak değerlendirmeleri ve hükümetlerin politikalarını gerektiğinde kontrol edebilen bir sivil toplum anlayışının Rusya'nın kendi tarihsel şartlarından da kaynaklı olarak gelişmemiş olması gibi nedenler, sivil katılımın yetersizliğinin temel gerekçeleri olarak belirtilmektedir.

Sofronova vd.'ne (2014) göre sivil katılımın Rusya'nın genelinde yaygınlaşması için Rus devletinin uluslararası çevre doğa ve tarihi varlıkların korunması süreçlerinde toplumsal katılımı teşvik eden ve yasal çerçevede garanti eden düzenlemeler gerekmektedir. Özellikle doğanın korunması meselesine yönelik STK'lar önemli rol almalıdırlar. Aynı çalışma ilginç bir çerçevede ortaya çıkarmıştır. Bir taraftan kamusal değişimler isteyen Rus toplumunun öte yandan sivil toplum farkındalığının ise oldukça düşük olduğunu ileri sürmektedir.

Rus halkının nüfusunun yaklaşık %21'inden fazlası STK'ların varlığından haberdardır. Nüfusun sadece %1.13'ü STK'lar tarafından istihdam edilmektedir. Bu oran Avustralya'daki %48, ABD'deki %5,8, Fransa'daki %5,9 ve Almanya'daki %7'ye göre oldukça düşüktür. Bu durumun farklı nedenleri olmakla beraber ülkenin komünist geçmişi, STK bünyesinde oluşabilecek muhtemel tehdit unsuru potansiyelleri ve STK işlevine yönelik yetersiz farkındalık gibi birçok etmen kamusal alanın üzerinde gölge oluşturmaktadır (Sofronova vd., 2014:346). Ancak öte yandan Petukhov (2014:14)'un çalışmasında belirttiği üzere genelde Rusya'da özelde Moskova'da kentlilerin kolektif tutum göstermekten ziyade bireysel tutum gösterme eğilimindedirler. Birtakım hak arayışları konusunda özerk tutum gösterirken kendi gündelik yaşamları, apartmanları ve fiili olarak yüz yüze kaldıkları sorunlarla ilişkili ise katılım göstermektedirler.

Moskova kent halkının yerel politikalarla katılım düzeyi ve yerel yönetim algıları üzerinde yapılan eleştirel diğer bir araştırmaya göre halkın önemli bir kısmı yerel öz yönetimleri alt düzey bir devlet otoritesi, merkezi iktidar yapısının bir parçası olduğu şeklinde görüş belirttiklerine işaret etmekte ve yerel halkın paternalist tutumlara eğilimli olduklarına işaret etmektedir. İnsanlar yerel özyönetim organlarından destek ve koruma beklemekte ve kendilerini yönetim erkinin nesneleri olarak görmektedirler (Maykova ve Simonova, 2015:147). Diğer yandan Rusya'daki halkın STK'lara katılımdaki isteksizliğinin nedenini Sovyet döneminden kalan devlet temelli organizasyonlarda yer alma baskısına bağlayan Sofronova'ya göre sivil halkın katılımlarının herhangi bir işlevinin olmaması, vatandaşların karar alma mekanizmalarında aktif olmamalarının yanında yetkililere ulaşmada ve iletişim kurmada yaşadıkları zorluklardır. Bir diğer neden ise devletin dış dünya ile ilişkilerde kuşkulu olması ve uluslararası ilişkilere mesafeli olmasıdır (Sofronova vd., 2014:353).

Özellikle kentsel yenileme konusunda Rus hukukunda özel mülkiyet ile devlet mülkiyetinin sınırlarının net olmaması da etkilidir. Vatandaşlar sadece bir dairenin kendisine sahiptirler. Bina çevresi ve dışındaki alanlar devlet mülkiyeti olduğu için yenileme süreçlerinde vatandaşın pasif kalmasına, öte yandan devletin yenileme ajanslarının kentsel yenileme üzerinde sıkı bir kontrole sahip olmalarına olanak sağlamaktadır. Moskova'da yapılan bir araştırmada halkın bir kısmı kentsel politikaların ve düzenlemelerin uzmanlara bırakılması gerektiğini dile getirmiştir (Horgan ve Dimitrijević, 2019:17).

Yerel yönetim ve merkez ilişkilerinin yasal ve anayasal çerçevesi açısından bakıldığında, Rusya'nın Türkiye'ye nazaran daha farklı olduğu göze çarpmaktadır. Merkezle ilişkiler konusunda Türkiye'de anayasada mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine göre yürütülmesi, kamusal görevlerde birliğin sağlanması ve toplum yararının sağlanması ile mahalli gereksinimlerin gereği gibi karşılanması amacıyla kanunda belirlenen usul ve esaslara bakıldığında merkezi idari bir vesayetin olduğu (md.127) bilinmektedir. Benzer şekilde Rusya'da da yerel yönetim organları kanunları uygulamaları için gereken mali kaynakların sağlanmasında devlet yetkileri ile donatılmışlardır. Verilen yetkilerin kullanımı devlet denetimine tabidir (md.132) şeklinde ifade edilmektedir (Akhundova, 2012:83).

Büdenbender ve Zupan'a göre (2017:14) Moskova kent yönetimi özellikle son 15 yılda neoliberal ve küresel politikalar bağlamında yarattığı yeni imajın tek başına başarılmadığını, sivil toplum inisiyatiflerinin ve yeni katılımcı mekanizmalarının burada önemli bir payının olduğuna işaret etmektedirler. Kent yönetiminin mevcut interaktif araçlar ve platformlar aracılığı ile şehir bürokrasisine yönelik eleştirel söylemlere ve tartışmalara erişim sağlaması, daha fazla açıklık ve hesap verebilirlik yönündeki popüler talepleri yansıtan şeffaf, aşağıdan yukarıya bir şehircilik görünümünün yaratılması büyük önem taşımıştır.

Rusya'da sivil toplumun yerel yönetim politikalarına yerel oylama ve referandum, belediye seçimleri, yerel meclisin üyesi tarafından oylama çağrısı, vatandaş toplantıları, vatandaş yasama teşebbüsleri gibi mekanizmaların yanında Sivil Kamara, halk duruşmaları, vatandaş konferansları ve vatandaşların yerel özyönetime müracaat hakları gibi katılım mekanizmaları da göze çarpmaktadır. Rusya'da AB ve BM gibi uluslararası örgütlerin küreselleşmenin bir gereği olan yerelleşme ve yerel politikaları, sivil katılımın aktifleştirilmesi ilkelerine yönelik ölçüleri Rusya Federasyonu için bir öncelik olmamakla birlikte yerelleşme eğilimleri daha çok “*çağdaş küresel eğilimler*” olarak değerlendirilmiştir. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların bazı sözleşmelerine imza atmış olsa da Rusya'nın kararlara uyma konusunda bir zorunluluk duymadığı görülmektedir (Akhundova, 2012:88).

6. VIYANA VE MOSKOVA'DA SİVİL KATILIM DİNAMİKLERİ KARŞILAŞTIRILMASI

Yapılan literatür tarama sonucunda elde edilen verilere baktığımızda birbiri ile örtüşen ve ayrışan katılım türleri ile karşılaşmaktayız. Viyana kentinin tarihi ve toplumsal değişim süreçleri ile bağlantılı bir katılım mekanizması dikkat çekmiştir. Viyana modelinde görüldüğü üzere kamu, sivil ve yerel yönetimlerin kent, proje ya da mahalle bazlı iş birliği kurdukları otonom bir katılım dinamiği işlemektedir. Demokratik teamüllere nispeten daha yakın, liberal toplumsal ve siyasal bir eğilimin ürünü olan bu katılım dinamiğinde yürütülen kentsel koruma politikalarında sivil toplumun, özel alanın ve yerel yönetimin özerk bir örgütlenme yöntemi ile iş birliği halinde karar aldıkları dikkat çekmektedir.

“*Özerk Kontrol Ofisi*”, farklı disiplinlerden uzmanların ve sivil toplum temsilcilerinin, özel sektör ve kamu kuruluşlarından yetkililerin iş birliği yapmak üzere bir araya geldiği bir mekanizmadır. Bu ofis, proje başlangıcından sonuna kadar süreci takip ve kontrol eder. “*Toplum Hizmeti*” özellikle kentsel yenileme ve koruma projeleri için kamu yetkilileri hariç, toplumun çeşitli kesimlerinden temsilcilerin, uzmanların ve STK'ların bir araya geldiği ve proje bazlı işlev gören bir mekanizmadır. Bu mekanizma kent yönetiminin sivil toplumu ilgilendiren projeleri ile ilgili toplum lehine yerel yönetim ile iş birliği kurarak proje süreçlerine dâhil olmaktadır.

Moskova kentine baktığımızda kentin kendine özgü tarihsel toplumsal şartları ve dünya konjonktüründeki jeopolitik ve Sosyopolitik yapısı ile ilişkili olduğu düşünülen katılım mekanizmaları görülmektedir. Bilindiği üzere devlet, sivil toplum ve karar alma süreçlerine katılım tartışmaları literatürde Batı toplumları ve devletleri göz önüne alınarak analiz edilmekte olduğu için Moskova'daki uygulamaların bir kısmı sıra dışı ve kente özgü olarak değerlendirilebilmektedir. Sözgelimi çalışmada açıklandığı gibi “*sivil kamara*” denilen formal katılım aracı merkezi yönetim tarafından çerçevesi yine resmi olarak belirlenmiş, devlet görevlileri tarafından yürütülen bir katılım mekanizmasıdır. Bazı düşünürlerce demokratik olmadığı ileri sürülse de diğerleri tarafından Rus toplumunun Sosyopolitik yapısı göz önüne alındığında pozitif bir işlevinin olduğu ileri sürülmektedir.

Sivil Kamara, Rusya devlet başkanı Viladimir Putin'in kendine özgü geliştirdiği yasal ve normatif bir sivil katılım sistemi olarak değerlendirilirken, Halk Duruşmaları ise yerel bazda daha çok halkın açık oturum şeklinde dinlenmesi ve taleplerinin raporlaştırılarak yetkili kurullara sunulması şeklinde işlemektedir. Bunun yanında özellikle kentsel yenileme ve dönüşüm politikalarında Moskova yerel yönetimleri sivil katılımı, kentsel planlama süreçlerinden sonra daha çok bilgilendirme ve duyurma şeklinde yürüttükleri için bazı kentsel politika uygulamalarına karşı sivil - sosyal hareketler protesto şeklinde tepkilerini sergilemektedirler. Tartışmalı bir

boyut olsa da sivil toplumun ya da kentsel politikalardan direkt etkilenecek kitlelerin karar alma süreçlerine katılamamasının ya da pasif katılmasının bu tepkileri doğurduğu düşünülmektedir. Çünkü aktif bir katılımı yerel halk, alınan kararlardaki inisiyatiflerinden dolayı iletişim halinde kalmayı tercih edebilmekte ve yapılan işleri daha çok sahiplenmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Viyana kentinin uluslararası kuruluşların sivil toplum ve kentsel koruma ile ilgili ortaya koydukları sivil toplum katılımı ve kentsel korumayla alakalı ilke ve sözleşmelerine uyması, kette yürütülen koruma politikalarına katılımın daha işlevsel olmasını sağlamaktadır (Bucher ve Kolbitsch, 2019). Öte yandan Moskova'ya baktığımızda bu uluslararası ilke ve sözleşmeler açıktan ret edilmese de dış dünya ve Batı ile ilişkilerinde kuşku tutum gösterildiği göze çarpmaktadır (Powell, 1977). Moskova'nın bu ilke ve sözleşmelere uymada pasif davranması politika yapım süreçlerine katılımın niteliğini etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda Viyana ve Moskova kentlerinin kentsel korumada sivil toplum katılımı açısından mevzuat ve yasalarla ilişkili uluslararası yasa ve sözleşmelere uyulması durumunda sivil katılımın daha istendik şekilde olacağı anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Viyana ve Moskova Kentsel Korumaya Sivil Katılımda Benzerlikler ve Farklılıklar Tablosu

Özellik	Benzerlikler	Farklılıklar
Yeşil Alanlar	Her iki şehir de yeşil alanların korunmasının önemini vurgulamaktadır.	Viyana, şehir planlamasına entegre edilmiş daha yüksek %de yeşil alana sahiptir.
Yasal Çerçeve	Her iki şehirde de kentsel korumayı destekleyen yasal çerçeveler mevcuttur.	Viyana'nın yasal çerçevesi, kamu katılım mekanizmaları ile daha entegredir.
Kamu Bilinci Çabaları	Her iki şehir de koruma konusunda kamu bilinci ve eğitimi sağlamaktadırlar.	Viyana, daha kapsamlı kamu katılım stratejileri uygulamaktadır.
Kamu Katılım Düzeyleri	Kamu katılımının önemli olduğu her iki şehirde de kabul edilmiştir.	Viyana, Moskova'ya kıyasla daha yapısal ve kurumsallaşmış katılım mekanizmalarına sahiptir.
Katılım Mekanizmaları Türleri	Her iki şehir de kamu katılımı için resmi mekanizmalar kullanmaktadırlar.	Viyana'nın mekanizmaları daha çok topluluk odaklı iken Moskova daha üstten aşağıya yaklaşım kullanmaktadır
Tarihsel Bağlam	Her iki şehir de korumayı etkileyen zengin tarihsel arka plana sahiptirler.	Viyana, kamu katılımında daha uzun bir geleneğe sahipken Moskova yeni katılım yöntemlerine uyum sağlamaya çalışmaktadır.

Viyana'daki katılım dinamikleri daha özgün ve merkezi yönetimden özerk olduğu için bütüncül ve sürdürülebilir kentsel koruma politikalarının geliştirilmesinin daha muhtemel olduğu görülürken, Moskova kentindeki sivil kamara uygulamasında sivil toplumun bu süreci biraz kuşku ile karşıladığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak Viyana'da ki sivil paydaşlar kentsel koruma politikalarına sorumluluk ve sahiplenme duygusu gösterirken, Moskova'da bazı projelere protesto şeklinde tepkiler olmakta ve kentsel koruma politikalarına karşı yetersiz bir sorumluluk olduğu göze çarpmaktadır.

İki kentin kentsel koruma politikalarında sivil toplum katılımını karşılaştırırken dikkat çeken temel nokta, söz konusu toplumun tarihsel ve toplumsal değişim süreçlerinde demokrasi ile ilişkisinin günümüzde sivil toplum katılım sürecinin niteliğini direkt etkileyen bir olgu olduğunun görülmesidir. Bu bağlamda kentin yönetiminin demokratikliği ile kentsel politikalara toplumsal katılımı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu görmek mümkündür.

7. SONUÇ

Sonuç olarak, Viyana kentsel politikalarına sivil katılımın kentin sosyoekonomik gelişimi ve tarihsel arka planı ile alakalı bir seyir izlediği göze çarpmaktadır. Her ülkenin ve kentin kendi özgün sosyal, siyasal ve ekonomik gelişimine paralel olarak katılımcı demokrasi, hak ve özgürlükler gibi üst değerler etkileşim halinde değişim geçirirler. Bu bağlamda, Viyana kentinde gelişmiş bir sivil toplum yerel yönetim iş birliğinin ve çağdaş katılım dinamiklerinin olduğu bir “*Viyana Modeli*” göze çarpmaktadır. Viyana modelinde yasal çerçevede işleyen katılım dinamiklerinin yanında “*Özerk Kontrol Ofisi*” ve “*Toplum Hizmeti*” gibi iki temel süreç dikkat çekmektedir.

Moskova özelinde ise kentsel koruma politikalarına sivil katılım süreçlerini genel politika yapım süreçlerine katılım ile birlikte değerlendirerek daha anlamlı bir çıkarım yapmak mümkündür. Moskova şehrinin siyasal ve sosyolojik özellikleri, kentsel rejim ve vatandaş devlet ilişkileri dikkate alındığında gelişmiş bir katılım mekanizmasından söz etmek mümkün değildir. Daha doğrusu batılı tarzda bir katılım sürecinden ziyade

yönetim ve hükümet temelli yürüyen ve daha çok danışma ve bilgilendirme bağlamında çeşitli katılım mekanizmaları mevcuttur. Ancak dikkate değer özgün katılım mekanizmaları olarak merkezi hükümete bağlı işleyen ama yerel yönetim süreçlerinde de bulunan “*Sivil Kamara*” ve yerel olarak işleyen “*Halk Duruşmaları*” gibi iki katılım mekanizmasından söz etmek mümkündür.

Türkiye ile karşılaştırmak istediğimizde hem Viyan’ın hemde Moskova’nın kendilerine özgü sosyo politik ve tarihsel kuşulları olmasına rağmen sivil toplum ile kent yönetimleri arasında kentsel korumaya yönelik işleyen mekanizmalardan bazı çıkarımlar yapmak ve bazı dersler almak mümkündür. Her ne kadar tarihsel ve toplumsal koşullar toplumların demokratik kültürünün gelişmesinde temel parametre olarak düşünülse de farklı toplumlardaki katılım dinamiklerinden öğrenilecek pratiklerin de demokratik kültürün gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışma ayrıca kentsel korumaya sivil toplum katılımında Türkiye’de yürütülen çalışmalar ile birlikte değerlendirilmesi durumunda daha anlamlı somut çıktıların elde edilmesini sağlayacaktır. Bu bakımdan Türkiye’de yerel yönetimlerin kentsel koruma politikalarına sivil toplumun nasıl bir katılım dinamiği ile dâhil olduğu sorusunu aydınlatarak çalışmaların önemini ortaya koymaktadır. Türkiye’deki kentsel koruma politikalarında sivil toplumun katılımı göz önüne alınarak üç temel öneri sunulabilir;

- Türkiye geniş bir coğrafya ve farklı kültürel ve Sosyopolitik özelliklere sahip kentleri ve bölgeleri olduğu için kentler ve bölgelerin kendi iç dinamiklerine uygun katılım mekanizmaları geliştirilebilir. Bunun için yerel yönetimlerin kent bazlı ya da proje bazlı sivil toplum katılımını otonom bir boyutta sağlaması mümkün olabilir. Sözgelimi Antalya ya da Rize kentlerindeki kent toplumlarının sosyo-politik yapıları dikkate alındığında tekil bir mekanizmayla karar süreçlerini gerçekleştirmek mümkün olmayabilir. Bu bağlamda yerel yönetimler kendi demokratik mekanizmalarını yaratmak için daha otonom bir yetkiye sahip olabilirler.
- Türkiye’de uygulanan kent konseyleri daha genel bir katılım dinamiği olduğu için alan bazlı ya da konu bazlı katılım mekanizmaları geliştirmek için alan bazlı STK’lar ile iş birliği içinde kentsel koruma politikalarını geliştirmek ve uygulamak daha yararlı sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.
- Kentsel koruma ve sivil toplum katılımı gibi konularda tüm dünya kentlerinin muhatap olduğu BM, UNESCO, ICOMOS gibi uluslararası kuruluşların ilke ve sözleşmelerinin yasallaşması ile mevzuat ve yönetmelik sorununun önemli oranda çözülmekte olduğu değerlendirilmektedir.

YAZAR BEYANI / AUTHORS’ DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmacının ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, “*en az iki dış hakem*” ve “*çift taraflı körleme*” yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yazar(lar), dergiye imzalı “*Telif Devir Formu*” belgesi göndermişlerdir. Mevcut çalışma için mevzuat gereği etik izni alınmaya ihtiyaç yoktur. Bu konuda yazarlar tarafından dergiye “*Etik İznine Gerek Olmadığına Dair Beyan Formu*” gönderilmiştir. / This paper complies with Research and Publication Ethics, has no conflict of interest to declare, and has received no financial support. The article has been checked for spelling and plagiarism/similarity. The article was evaluated by "at least two external referees" and "double blinding" method. The author(s) sent a signed "Copyright Transfer Form" to the journal. There is no need to obtain ethical permission for the current study as per the legislation. The "Declaration Form Regarding No Ethics Permission Required" was sent to the journal by the authors on this subject.

YAZAR KATKILARI / AUTHORS’ CONTRIBUTIONS:

Kavramsallaştırma, orijinal taslak yazma, düzenleme – Y1 ve Y2, veri toplama, metodoloji, resmi analiz – Y1 ve Y2, Nihai Onay ve Sorumluluk – Y1 ve Y2. / Conceptualization, writing-original draft, editing – Y1 and Y2, data collection, methodology, formal analysis – Y1 and Y2, Final Approval and Accountability – Y1 and Y2.

KAYNAKÇA

- AKHUNDOVA, Jale (2012), “Rusya’da ve Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformunun Karşılaştırılması”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, S.1(2), ss.63-97.
- ARGENBRIGHT, Robert (1999), “Remaking Moscow: New Places, Newselves”, **Geographical Review**, S.89(1), ss.1-22.
- BABANOĞLU, Cenay, ÇOBANOĞLU, Sedat ve GÖÇOĞLU, Volkan (2018), “Kamu Politikalarına Sivil Katılımda Farklı Bir Model”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.23(1), ss.69-77.
- BERMUDEZ, Juan Carlos Carvajal ve KONIG, Reinhard (2021), “The Role of Technologies and Citizen Organizations in Decentralized Forms of Participation; A Case Study About Residential Streets in Vienna”, **Technology in Society**, S.66, ss.(101604).
- BOBILEY, Sergei (2013), **Sustainable Development in Russia**, Brot Publications, St Petersburg (Rusya).
- BUCHER, Barbara ve KOLBITSCH, Andreas (2019), “Coming to Terms with Value: Heritage Policy in Vienna”, **Heritage & Society**, S.12(1), ss.41-56.
- BÜDENBENDER, Mirjam ve ZUPAN, Daniela (2017), “The Evolution of Neoliberal Urbanism in Moscow: 1992–2015”, **Antipode**, S.49(2), ss.294-313.
- DANILINA, Nina ve IVANOVA, Zinaida (2019), “Perfection of the Public Hearings Procedure in Russia: Two-Stage Model”, **EDP Sciences**, S.135, ss.4-14.
- ELNOKALY, Amira ve ELSERAGY, Ahmed (2013), “Sustainable Heritage Development: Learning From Urban Conservation of Heritage Projects in Non Western Contexts”, **European Journal of Sustainable Development**, S.2(1), ss.31-41.
- EVANS, Alfred (2010), “The Public Chamber and Social Conflicts in Russia”, **Western Political Science Association** (Toplantı İçin Kişisel Yayın), California (US), ss.(1-29).
- FRÖNLICH, Christian (2020), “Urban Citizenship Under Post-Soviet Conditions: Grass Roots Struggles of Residents in Contemporary Moscow”, **Journal of Urban Affairs**, S.42(2), ss.188-202.
- HICKEY, Samuel ve MOHAN, Giles (2004), “Towards Participation as Transformation: Critical Themes and Challenges”, **Participation: From Tyranny to Transformation, Exploring New Approaches to Participation in Development** (Ed. Samuel Hickey), Zed Books Press, London (UK), ss.3-24.
- IVANOVA, Zinaida (2017), “Self-Government Elements in Town-Planning of the Russian Federation: Public Hearings Experience”, **EDP Sciences**, S.106, ss.(08014).
- İNCİ, BASA (2018), “Ödünç Kentsel Mekânlar: Bir Meydan Çözümlemesi, Viyana Belediye Meydanı (Wiener Rathausplatz)”, **İdeal Kent Dergisi**, S.23, ss.236-257.
- KAZEPOV, Yuri ve VERWIEBE, Roland (2021), **Is Vienna Still a Just City? The Challenges of Transitions**, Vienna Routledge Press, London (UK).
- KELEŞ, Ruşen (1998), **Kent Bilim Terimleri Sözlüğü**, İmge Kitabevi, Ankara, 2. Baskı.
- KUMNIG, Sarah (2017), “Between Green Image Production, Participatory Politics and Growth: Urban Agriculture and Gardens in the Context of Neoliberal Urban Development in Vienna”, **An International Journal for Critical Geographies**, S.16, ss.232-248.
- KURAK AÇICI, Funda (2021), “Tarihi Kent Dokusunun Sürdürülebilirliği ”, **Doğu Karadeniz Yapılı Çevre Tartışmaları** (Ed. Dilek Beyazlı), Livre de Lyon Yayınları, Lyon (France), ss.25-48.
- MASON, Robert J. ve NIGMATULLINA, Liliya (2011), “Suburbanization and Sustainability in Metropolitan Moscow”, **Geographical Review**, S.101(3), ss.316-333.
- MAYKOVA, EleonoraYurievna ve VALERYEVNA SIMONOVA, Elena (2015), “The Participation of Russian Citizens in Local Self-Government: Potentialand Real-Life Social Practices”, **International Journal of Economics and Financial Issues**, S.5(3), ss.142-150.
- MOROZOVA, Elena V. ve LOMAEVA, Anastasiya K. (2022), “Civic Participation Platform”, **Galactica Media: Journal of Media Studies**, S.4(4), ss.63-75.

- MUMFORD, Lewis (2019), “*What Is a City?*”, **Historic Cities: Issues in Urban Conservation**, ss.8-49.
- NOVY, Andreas ve HAMMER, Elisabeth (2007), “*Radical Innovation in the Era of Liberal Governance: The Case of Vienna*”, **European Urban and Regional Studies**, S.14(3), ss.210-222.
- ÖZEN, Sanem, AYDEMİR, Şinasi ve AYDEMİR, Saliha (2021), “*Ortahisar Kenti Örneği Üzerin den Bütünleşik Kentsel Koruma ve Ekonomisi*”, **Doğu Karadeniz Yapılı Çevre Tartışmaları** (Ed. Dilek Beyazlı), Livre de Press, Lyon (FR), ss.1-24.
- PETUKHOV, Vladimir (2014), “*Political Participation and Civic Self-Organization in Russia*”, **Russian Social Science Review**, S.43(3), ss.6-24.
- POWELL, David E. (1977), “*Politics and the Urban Environment: The City of Moscow*”, **Comparative Political Studies**, S.10(3), ss.433-454.
- RASMUSSEN, Anne ve REHER, Stefanie (2019), “*Civil Society Engagement and Policy Representation in Europe*”, **Comparative Political Studies**, S.52(11), ss.1648-1676.
- SALMENNIEMI, Suvi (2010), “*Struggling for Citizenship: Civic Participation and the State in Russia*”, **Demokratizatsiya**, S.18(4), ss.309-328.
- SHOMINA, Yelena, KOLOSSOV, Vladimir ve SHUKHAT, Viktoria (2002), “*Local Activism and the Prospects for Civil Society in Moscow*”, **Eurasian Geography and Economics**, S.43(3), ss.244-270.
- SOFRONOVA, Ekaterina, HOLLEY, Cameron ve NAGARAJAN, Vijaya (2014), “*Environmental Non-Governmental Organizations and Russian Environmental Governance: Accountability, Participation and Collaboration*”, **Transnational Environmental Law**, S.3(2), ss.341-71.
- THORNS, David C. (2004), **Kentlerin Dönüşümü** (Çev. Esra Nal, Hasan Nal), Soyak Yayınları, İstanbul.
- TUMAY, Murat ve OKATAN, Firdevs (2015), “*Alexis De Tocqueville’e Göre Sivil Toplum*”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.19(3), ss.321-340.
- WEBER, Max (2022), **Kent** (Çev. Salih Gözek, Necib Asım), Dorlion Yayınları, Ankara.
- ZUPAN, Daniela, SMIRNOVA, Vera ve ZADORIAN, Amanda (2021), “*Governing Through Stolichnaya Praktika: Housing Renovation from Moscow to the Regions*”, **Geoforum**, S.120, ss.155-164.
- https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=ub0ZRTEHfoYC&oi=fnd&pg=PA29&dq=community+engagement+in++urban+renewal+in+Vienna&ots=V6GXQBrXq&sig=E6iwiQbBr_MaOEBHTSf979_L4kY&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- https://conference.corp.at/archive/CORP2010_101.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2024).
- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/> (Erişim Tarihi: 20.11.2023).
- <https://helision.com/documents/ParticipatoryApproatcesinUrbanDevelopmentin-Viennaand-Austria.pdf> (Erişim Tarihi: 20.09.2024).
- <https://www.aboutvienna.org/city.html> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).
- <https://www.ci.moscow.id.us/434/Fort-Russell-Historic-District> (Erişim Tarihi: 11.12.2023).
- <https://www.mapsland.com/europe/austria/vienna/map-of-center-vienna-city> (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=287&RecID=1631> (Erişim Tarihi: 11.12.2023).
- https://www.nationsonline.org/oneworld/map/google_map_Moscow.htm (Erişim Tarihi: 10.11.2023).
- <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/academic/conservation?q=conservation> (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/city?q=city> (Erişim Tarihi: 03.04.2023).
- <https://www.wien.gv.at/bezirke/dezentralisierung/organe/> (Erişim Tarihi: 14.11.2023).
- <https://www.wien.gv.at/english/history/commemoration/housing.html> (Erişim Tarihi: 18.11.2023).